

Esimene aruanne

tööst Aleksandri-fooli kasuks.

Eisa:

Mis Aleksandri-foolile wasta pannaakse
ja mis selle pääle tosta.

(„Eesti Postimehe“ Lisalehest wälja trükitud.)

Tartus, 1872.

Trükitud H. Laakmanni juures.

7. 200007

I.

Terwe aasta on praegu täis saamas, kui Eesti Aleksandri-kooli asutajad oma kuulutuse seitsminatsest koolist wälja andsiwad ja Kõigekõrgema loaga raha Aleksandri-kooli hääks korjama hakkasiwad. Asi leidis pea igal pool Eestirahwa seas sõbru ja abikomiteede aru tõusis jo esimesel poolel aastal üle poole saa. Praegu ei ole ühtainust Eesti maakonda, kus abikomiteed ei oleks, ja majalgi mitmes paigas on meie ettevõtmine auksaid osawõtjaid ja tänuwäärt awitajaid leidnud. Pääkomiteele Tartus on tänini üle kõige 64 abikomiteed üles antud ja nimelt järgmestest kohtades:

I. Tartumaal

(kus üleüldse 16 kihelkonda ja üks linn)
23 abikomiteed (kahestoistkümmes kihelkonnas ja ühes linnas):

1. Wõnnu kihelk. ab. k. (6)	}	Wõnnu kihelk.
2. Ahja walla ab. k. (7)		
3. Wastse Kuuste walla ab. k. (11)		
4. Kastre walla ab. k. (13)		
5. Tähtwene walla ab. k. (12)	}	Nõo kihelk.
6. Nõo kihelk. ab. k. (19)		
7. Meeri ja Keeri w. ab. k. (34)		
8. Kawastu walla ab. k. (8)	}	Tartu kihelkonnas.
9. Kopka walla ab. k. (18)		
10. Kawilda walla ab. k. (21)	}	Puhja kihelk.
11. Suure j. Weikese Kõnguta w. ab. k. (45)		
12. Laiuse kihelk. ab. k. (36)	}	Laiuse kihelk.
13. Laiuse Tähtwene walla ab. k. (56)		

14. Kirepi, Uderna ja Hellenurme
walla ab. f. (40) . . . } Rõngu kihelk.
15. Naatre, Suure ja Weitesse Rõngu
walla ab. f. (41) . . . }
16. Üffi kihelk. ab. f. (46) } Üffi kihelkonnas.
17. Kärtna walla ab. f. (49) }
18. Kambja kihelkonna ab. f. (14).
19. Rannu kihelkonna ab. f. (20).
20. Sangaste ja Naatre kihelk. ab. f. (24).
21. Otepää kihelkonna ab. f. (32).
22. Maarja Magdaleena kihelk. ab. f. (58).
23. Tartu linna ab. f. (9).

Neljas Tartumaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Kodavere, Tõrma, Palamuse ja Kurši kihelkond.

II. Willandimaal.

(kus üleüldse 8 kihelkonda, 1 linn ja 1 alev)
8 abikomiteed (seitsmes kihelkonnas ühes
alewiga ja ühes linnas):

1. Paistu kihelkonna ab. f. (1).
2. Willandi kihelkonna ab. f. (2).
3. Suure Jaani kihelk. ab. f. (3).
4. Tarvastu kihelk. ab. f. (16).
5. Helme kihelkonna ab. f. (22).
6. Põltsamaa kihelkonna ab. f. (52).
7. Põltsamaa kihelk. j. alevi ab. f. (37).
8. Willandi linna ab. f. (4).

Ühes Willandimaa kihelkonnas, nimelt Kolga Jaanis, abikomiteed veel ei ole.

III. Võrumaal

(kus üleüldse 8 kihelkonda, 1 linn ja 1 alev)
6 abikomiteed (neljas kihelkonnas):

1. Kanepi kihelk. ab. f. (5) . . . } Kanepi kihelk.
2. Grafitvere walla ab. f. (23) }

Ar 872
HUR
22505

AR

Fr. R. Kreutzwaldi
nim. ENSV Riiklik
Raamatukogu

3. Moisetatsi walla ab. f. (43)
4. Wana Koiola walla ab. f. (50)
5. Kämpina kihelkonna ab. f. (17).
6. Wiitina walla ab. f. (64) Kõuge kihelkonnas.

Neljas Võrumaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Urwaste, Karola, Hargla ja Wastse liina kihelkond.

IV. Pärnomaa

(kus üleüldse 11 kihelkonda ja 1 linn) 5 abikomiteed (neljas kihelkonnas ja ühes linnas):

1. Wändra kihelkonna ab. f. (42).
2. Karksi walla ab. f. (51) Karksi kihelkonnas.
3. Jakobi ja Kergu ab. f. (57) Jakobi kihelkonnas.
4. Tori kihelkonna ab. f. (63).
5. Pärno linna ab. f. (54).

Seitsmes Pärnomaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Pärno maakihelkond, Audru, Testamaa, Mihkli, Häademeeeste, Saarde ja Halliste kihelkond.

V. Saaremaa

(kus üleüldse 12 kihelkonda ja 1 linn) 2 abikomiteed:

1. Karja kihelkonna ab. f. (33).
2. Kaarma kihelkonna ab. f. (53).

Kümnnes Saaremaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Püha, Waljala, Põidi, Jaani, Mustjala, Kärta, Kihelkonna, Anseküla, Sama ja Muhu kihelkond (Muhu saarel).

VI. Läänemaal

(kus üleüldse 16 kihelkonda, 1 alev ja 1 linn) 3 abikomiteed (kolmes kihelkonnas ühes aleviga):

1. Matsalu walla ab. k. (10) Karuse kihelkonnas.
2. Pihola alevi ja kihelk. ab. k. (29).
3. Lääne-Nigula kihelk. ab. k. (62).

Kolmestõistkümmes Läänemaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Märjamaa, Kullamaa, Wigala, Mihkli, Saapsalu, Ridala, Martna, Hanila, Noa-Rootsi, Pühalepa, Keina, Emastu ja Koigi kihelkond. Wormsi kihelkonda, et sääl Rootslased elavad, meie ei arva.

VII. Harjumaal

(kus üleüldse 12 kihelkonda ja 2 linna) 6 abikomiteed (viies kihelkonnas ja ühes linnas):

1. Isolehtme kihelkonna ab. k. (26).
2. Harju-Madise kihelk. ab. k. (27).
3. Keila kihelkonna ab. k. (30).
4. Kolga walla ab. k. (55) Ruusalu kihelkonnas
5. Türi kihelkonna ab. k. (61).
6. Tallinna linna ab. k. (25).

Seitsmes Harjumaal kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Harju-Saani, Kose, Juuru, Rapla, Hageri, Nissi ja Risti kihelkond.

VIII. Järvemaal

(kus üleüldse 7 kihelkonda ja 1 linn) 4 abikomiteed (neljas kihelkonnas):

1. Halliku walla ab. k. (39) Türi kihelkonnas.
2. Järva Madise kihelkonna ab. k. (44).

3. Ambla kihelkonna ab. l. (47).

4. Järva-Jaani kihelkonna ab. l. (59).

Kolmes Järvamaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Koeru, Peetri ja Paide kihelkond.

IX. Virumaa

(kus ülesüldse 11 kihelkonda, 1 alev ja 1 linn; — tõine linn, Narva, arvatakse Peterburi kubermangu järele) 6 abikomiteed (viies kihelkonnas):

1. Naspere walla ab. l. (38)	} Saljala kihell.
2. Saljala kihell. ab. l. (48)	
3. Porkuni walla ab. l. (15)	Weikese Maarja l.
4. Palmse walla ab. l. (28)	Radrina kihell.
5. Runda walla ab. l. (31)	Rigula kihell.
6. Tõhvi kihelkonna ab. l. (60).	

Kuues Virumaa kihelkonnas abikomiteesid veel ei ole. Need on: Waiwara, Tisaku, Lüganause, Rakvere, Jakobi ja Simmuna kihelkond.

X. Rajal on üks abikomitee.

1. Riia linnas ab. l. (35).

NB. Numbrid klambrite wahel abikomiteede nimele taga tähendawad järge, mil abikomiteed pääkomiteele üles saiwad antud ja „Eesti Postimehesse“ pandud. Nende numbrite järele wõib igamees abikomiteesid „Postimehes“ üles leida.

Rõigis Eesti maakondades kokku on ülesüldse 101 maakihelkonda, 4 alevit ja 10 linna (ilma Narwata). Abikomiteesid on üle kõige 4as linnas (Riiaga kokku 5es), 2es alevis ja 46es maakihelkonnas, — ühes kihelkonnas 4, ühes 3, kaheljas 2, muis kõigis 1. Abikomiteed puuduwad: 6es linnas, 2es alevis ja 55es maakihelkonnas.

Raha on tänini pääkomitee kätte saanud: 2 8

35 abikomiteed (29 abikomiteed ei ole veel saanud),

2 seltsi („Vanamuine“ Tartus ja „Savo-Karjala“ studentite selts Helsingis),

2 seitungit (Saksa „Uus Tartu seitung“ ja „Uusi Suometar“ Helsingis, mis Soome keeli väljastatakse) ja

Mitu üksikut inimest, kes osast raha ise annud, osast muude anded pääkomitee kätte toimetanud.

Pääle selle on jao **hindpaberite** eest, mis saadetud raha eest ostetud saavad, juba **intressid** väljastatakse ja Aleksandri-kooli sissetulekuks arvatud.

Järgmised abikomiteed on raha saanud:

I. Willandimaalt (6 abikomiteed):

	rubl.	top.
1. Suure Jaani kihelk. ab. k.	700	—
2. Willandi kihelkonna ab. k.	655	—
3. Tarmastu kihelkonna ab. k.	560	20
4. Paistu kihelkonna ab. k.	550	—
5. Helme kihelkonna ab. k.	212	70
6. Willandi linna ab. k.	114	—
Kokku:		2791 90

Rahest abikomiteest — Võltsamaalt ja Pülistverest — on anded veel saadmata.

II. Tartumaalt (16 abikomiteed):

	rubl.	top.
1. Tartu linna ab. kom.	250	—
2. Otepää kihelkonna ab. kom.	202	22.
3. Tähtvere walla ab. k.	154	12.
4. Võnnu kihelk. ab. kom.	150	—
5. Sangaste ja Laatre kihelk. ab. k.	143	74
6. Rannu kihelkonna ab. k.	103	50
7. Ahja walla ab. kom.	100	1

	rbł.	kop.
8. Laine kihelkonna ab. kom.	100	—
9. Nõo kihelkonna ab. kom.	75	—
10. Kopla walla ab. kom.	72	7 1/2.
11. Kirepi, Uderna, Hellenurme w. ab. k.	63	85
12. Kastre walla ab. kom.	62	20
13. Kawastu walla ab. kom.	50	—
14. Meeri ja Keeri walla ab. kom.	38	69
15. Kambja kihelkonna ab. kom.	15	—
16. Wastse Kuuste walla ab. kom.	14	65
Kokku: 1595		5 1/2

Kõik Wõnnu kihelkond kofku (kus 4 abikomiteed: Wõnnu kihelk. ab. k., Ahja walla ab. k., Kastre walla ab. k. ja Wastse Kuuste walla ab. k.) on saatnud 326 rbł. 86 kop., kõik Nõo kihelkond kofku (kus 3 abikomiteed: Tähtvere walla ab. k., Nõo kihelk. ab. k. ja Keeri ja Meeri walla ab. k.) 267 rbł. 81 k., kõik artu kihelkond kofku (kus 2 abikomiteed: Kopla ja Kawastu walla ab. k.) 122 rbł. 7 1/2 kop.

Saatmata on anded seitsmest Tartumaa abikomiteest: Kawilda wallast; Suurest ja Weikesest Kõngustast; Laine Tähtverest; Akrest, Suurest ja Weikesest Kõngust; Altsi kihelkonna ab. komiteest; Kärkna walla ab. komiteest; Maarja Magdaleena kihelk. abikomiteest.

III. Wirumaalt (4 abikomiteed):

1. Naspere walla ab. k.	125	rbł.
2. Porkuni walla ab. k.	108	"
3. Haljala kihelk. ab. k.	50	"
4. Palmse walla ab. k.	40	"

Kokku: 323 rbł.

Haljala kihelk. ab. k. ja Naspere walla ab. k. kofku (see on: Haljala kihelkond) on annud 175 rubł.

Tulemata on raha kahest abikomiteest, Kunda ja Võhvi.

IV. Võrumaalt (2 abikomiteed):

1. Erastvere walla abikomitee	100 rubl.
2. Moisekatsi walla abikomitee	88 "

Kokku: 188 rubl.

Neljast abikomiteest on raha saatmata: Kanepist, Wanast Koiolast, Käpinast ja Wiitinast;

V. Pärnomaalt (2 abikomiteed)

1. Pärno linna abikomitee	100 rubl.
2. Wändra kihelkonna abikomitee	52 "

Kokku: 152 rubl.

Tulemata on raha kolmest abikomiteest: Karksist, Torist, Jakobist ja Kergu abikomiteest.

VI. Harjumaalt (3 abikomiteed)

1. Isolehtme kihelkonna abikomitee	50 rubl.
2. Keila kihelkonna abikomitee	50 "
3. Harju Madikse kihelk. ab. k.	50 "

Kokku: 150 rubl.

Tulemata on raha kolmest abikomiteest: Kolgast, Jürist ja Tallinna linnast

VII. Järwamaalt (üks abikomitee):

1. Halliku walla ab. k.	80 rubl. 17 kop.

Tulemata on raha kolmest abikomiteest: Järwa-Madiksest, Järwa-Jaanist ja Amblast.

VIII. Läänemaalt ja IX. Saaremaalt

ei ole raha saadetud.

X. Majalt on Riia abikomitee saatnud 57 rbl.

Mitu abikomiteed, kust raha senni tulemata, on tdistest hästi pisemad ehk nemad on alles hilja aja eest asutatud.

Abikomiteede läbi on siis senni üle kõige raha sisse saadetud:

	rubl.	kop.
1. Willandimaalt	2791	90
2. Tartumaalt	1595	5 1/2
3. Wirumaalt	323	—
4. Wõrumaalt	188	—
5. Pärnomaalt	152	—
6. Harjumaalt	150	—
7. Järvamaalt	80	17
8. Riiaft	57	—

Kokku: 5337 12 1/2

Seltsid on saanud:

1. „Wanamaine“	63	37
2. „Sawo-Karjala“ stud. selts	24	—

Kokku: 87 37

Seitungid on korjanud ja saanud:

1. „Uusi Suometar“	147	—
2. „Uus Tartu seitung“	22	1 1/2

Kokku: 169 1 1/2

Üksikud inimesed on otse kohe pääkomitee kätte saanud:

	rubl.	kop.
1. Herra A. Fürjewi läbi Peterburist	125	—
2. Herra J. Kuppis Tarwastust annud	100	—
3. Pääkomitee liikme H. Wühneri läbi	70	—
4. Suurwürlst Troonipärija annud	50	—
5. Suurwürlsti Troonipärija proua ann.	50	—
6. Herra v. z. Mühleni läbi Pilsistwerest	34	—
7. Jaan Märtsini läbi Palamusest	18	65
8. Pääkom. liik. J. Adamsoni l. Paistust	12	—
9. Staatsrath Kieser Tihwolis'ist annud	10	—
10. Direktor Zimse läbi Walgast	10	—
11. Öpetaja Bergwigi läbi Pärnust	8	30
12. J. Bruns'i läbi Rainsfest	5	—
13. M. Tiedermann'i läbi Kuresaarest	4	—
14. ja 15. Stud. N. ja herra D. J. ann.	2	90

Kokku 499 85

Mis praegu nimetatud liisikute andjate arus ei seisa, need anded on siin eht saäl, igakordse lou olemise järele, abikomiteede rehknungi pandud. —

Detetud hindpaberite eest on tänini intres-
sifid wälja maksetud: 100 rbl. 3 kop.

**Üleüldse on esimesel korjamise aastal
Cesti Aleksandri-kooli hääks raha pää-
komitee kätte tulnud:**

1. Abikomiteede käest	5337 rbl.	12 1/2 kop.
2. Seltside käest	87	" 37 "
3. Seitungite läbi	169	" 1 1/2 "
4. Üsifikute inimeste läbi	499	" 85 "
5. Intressid	100	" 3 "

Kokku: 6193 rbl. 39 kop.

Sest rahast on pääkomitee asja toimetamiseks jao
pidand wälja andma. **Kulud**, mis senni olnud, on
järgmised:

	rbl.	kop.
1, 7500 kuulutust („Cesti Aleks. kool“), trüf ja paber	71	50
2, 2500 korjamise raamatut, trüf ja paber	40	—
3, 50 korjamise raamatut peenema paberiga	2	50
4, 100 nõõriraamatut, trüf ja paber . . .	23	50
5, 5000 kuulutuse punumise eest	17	50
6, 2400 korjamise raamatut punumise eest	24	—
7, 70 nõõriraamatu kõitmise eest	26	25
8, 1000 Saksakeeli kuulutust („Die est- nische Alexanderschule“), trüf, paber ja punumine	16	50
9, Pääkomitee pitseri eest	3	—
10, Lati eest	5	40
11, Raamatute ja kirjade saatmise eest . . .	18	77

Kõik kulud tänini kokku 248 rbl. 92 kop.

Kulud ei ole kellelegi armsad asjad, ka Aleksandri
kooli pääkomiteele mitte. Etiski pidi praegu kokku arwatud

summa wälja antama, muudu ei wõinud asi täieste idaneda ja edeneda. Mis kuluta wõis toimetatud saada, tallitati ka häämeelega nõnda ära, nimelt sai hulk raamatuid ja kirju hinnata sõbrade läbi senna wiidud, fuhunad minema pidivad. Edespidi wõime loota, et wäheha kuluga läbi saame, sest hakatus on tehtud ja see on igaford raske.

Seame sissetuleku ja wäljaminekku kokku, siis on:

Sissetulek	6193 rbl. 39 kop.
Wäljaminek	248 " 92 "

Üle jäänud: 5944 rbl. 47 kop.

See on siis Aleksandri-fooli puhas sissetulek kõigest sest, mis esimesel korjamise aastal pääkomitee kätte saadetud. See raha eest on pääkomitee hindpaberid ostnud, mis wõik aastast 5 protsenti intressi kannawad. Need **Cesti Aleksandri-fooli hindpaberid** on:

A. Tartu pankbiletid:

	pankbilet				rbl. suur.
1,	1	Lit. C. Nr. 116/3399	(3. Weebr.)		100
2,	1	Lit. C. Nr. 117/3399	(3. Weebr.)		100
3,	1	Lit. C. Nr. 118/3399	(3. Weebr.)		100
4,	1	Lit. C. Nr. 266/3429	(7. Weebr.)		500
5,	1	Lit. C. Nr. 127/3429	(7. Weebr.)		100
6,	1	Lit. C. Nr. 128/3429	(7. Weebr.)		100
7,	1	Lit. C. Nr. 270/3504	(29. Weebr.)		500
8,	1	Lit. C. Nr. 133/2665	(7. Märtsil)		100
9,	1	Lit. C. Nr. 134/2665	(7. Märtsil)		100
10,	1	Lit. C. Nr. 187/3782	(10. Märtsil)		100
11,	1	Lit. C. Nr. 140/3801	(14. Märtsil)		100
12,	1	Lit. C. Nr. 145/3983	(18. Märtsil)		100
13,	1	Lit. C. Nr. 146/3940	(20. Märtsil)		100
14,	1	Lit. C. Nr. 147/3946	(23. Märtsil)		100
15,	1	Lit. C. Nr. 148/3954	(27. Märtsil)		100
16,	1	Lit. C. Nr. 149/3954	(27. Märtsil)		100

pantbilet				rbl. suur.
17,	1	Lit. C. Nr.	150/3954 (27. Märtsil)	100
18,	1	Lit. C. Nr.	282/3954 (27. Märtsil)	500
19,	1	Lit. C. Nr.	180/4658 (19. Sept.)	100
20,	1	Lit. E. Nr.	127 ² /2475 (1. Märtsil)	250
21,	1	Lit. C. Nr.	184/4695 (4. Oktbr.)	100
22,	1	Lit. C. Nr.	185/4695 (4. Oktbr.)	100
23,	1	Lit. C. Nr.	186/4695 (4. Oktbr.)	100

Tartu pantbiletite summa: 3650 rbl.

B. Viimimaa kreditaassa pantkirjad:

pantkiri	Nr.	rubl.	rubl.	fop.
1,	1	18268, suur	500 (19. Apr.) maksis	481 25
2,	1	14620, "	100 (28. Apr.) "	98 —
3,	1	16864, "	500 (13. Mail) "	486 80
4,	1	18264, "	500 (15. Juun.) "	489 —
Kõik 4 paberid kokku 1600 rubl., maksivad				1555 5

C. Tallinnamaa kreditaassa pantkiri:

1 pantkiri Nr. 1497, suur 500 rubl. (3. Juulil) maksis 475 rubl. 35.

Needsinatsed pantkirjad, et kül igauks kindla summa pääle wälja antud, on siiski, nõnda kui asjatundjad teawad, müües ja ostes hinna poolest muutlikud, sedamööda kudas hindpaberite kurs otse müümise ehk ostmise ajal seisab. Pääkomitee sai kõik wiis nimetatud pantkirja odavamalt, kui nemad nime järele maksawad, ülemal tähendatud hinna eest. Nime järele on siis Aleksandri-kooli kassas praegu pantkirju (kõik wii kokku arwatud) 2100 rubl. ja intressid maksetakse igakord selle summa eest wälja. Soowad paberid aega mööda wälja loositud, siis maksawad kreditaassad igauhe eest see täie summa wälja, mis pääle nad wälja on antud. Et pääkomiteel praeguste pantkirjade eest enam ei tulnud anda, kui 1555 rubl. 5 fop. ja 475 rubl. 35 kokku, see on: 2030 rubl. 40 fop., siis on Aleksandri-kooli kassa selle läbi 69 rubl. 60 fop.

enam saanud, kui ise maksime. Selle summa arvame Aleksandri-kooli kassa sissetulekult.

D. Muud hindpaberid:

1,	1	Piivimaa kredittasja Deposital-Täht,	
		Lit. E. Nr. 214 (ostetud 1. Sept.),	suur 50 rubl.
2,	1	Piivimaa kredittasja Deposital-Täht.	
		Lit. E. Nr. 215 (ostetud 1. Sept.),	suur 50 rubl.
3,	1	Tressor-Täht Nr. 3812278	Seeria
		179 (1. Juulil),	suur . . . . . 50 "
4,	1	Tressor-Täht Nr. 9502	Seria CXIV
		(1. Juulil),	suur . . . . . 50 "

Kõik muud hindpaberid kokku: 200 rubl.

NB. Kuupäev, mis igale hindpaberile juure lisatud, tähendab päeva, mil seesinane paber ostetud sai.

Ülekoige on pääkomitee hindpaberite eest maksnud:

	rubl.	kop.
1, Tartu pankbileetite eest (23 tükki)	3650	—
2, Piivimaa pantkirjade eest (4 tükki)	1555	5
3, Uhe Tallinna maa pantkirja eest	475	35
4, Muu hindpaberite eest	200	—

Kõige hindpaberite eest kokku: 5880 r. 40 k.

Sularaha on praegu kassas **64 rubl. 7 kop.**

Arvame sularaha, hindpaberite hinna ja mõnesuguste kulude summa ühte, siis teeb see kõik nii palju kokku, kui pääkomiteele selget raha sisse tuli:

1, Sularaha	64 rubl.	7 kop.
2, Kulud	248 "	92 "
3, Hindpaberite hind	5880 "	40 "
	Kokku: 6193	" 39 "

Kui meie ülemal tähendatud summa 69 rubl. 60 kop., mis hindpaberite ostmisel nime järele kasurahaiks saime, ka sissetulekult arvame ja rehkningi paneme, siis on pääkomitee esimesel korjamise aastal sisse võtnud:

1, Selget raha	6193 rubl. 39 kop.
2, Nime järele	69 " 60 "

Üle kõige kokku: 6262 rubl. 99 kop.

Ausa ülemate osawõtmise ja hoole läbi on ka Peterburisse Riigi Päärentereisse raha Gesti Aleksandri-kooli hääks kokku tulnud ja pääkomitee tänab südamest niihäste hoolekandjaid ülemaid kui ka kõiki lahkeid tundmata andjaid, et meid armastuses kauniste awitanud. Sunnivad, mis Riigi Päärentereisse tulnud, saavad sääl samas ka hoiu al peetud ja kannawad wiis protsenti intressi aastas. **Maha aru Riigi Päärentereis Aleksandri-kooli hääks** oli 20. Juulil **3725 rubl.** Arwame see pääkomitee sissetulekuga kokku, siis teeb see. (6262 rbl. 99 kop. + 3725 rbl. =) **9987 rubl. 99 kop.** Tõmbame kulud (248 rubl. 92 kop.) maha, siis jääb raha üle

9739 rubl. 7 kop.

See on Aleksandri-kooli praegune tagawara ja kannab tema wiis protsenti intressi aastas. Tänu Sumalale, põhi on pandud ja, nõnda kui lugeja näeb, õige kaunis kindel. Sunnistagu Sumal meie tööd ka edespidi. Aga tänu ka inimesile, kes raha korjamist Aleksandri-kooli hääks sõna ja teoga awitanud. Iseäranis täname kõiki abikomiteesid südamest kõige waewa ja hoole eest, mis nemad asja ajades rohkeste awaldanud.

Aruandmise lõpetuseks tähendame weel, et kolm herrat pääkomitee **auliikmeteks** walitud saidwad:

1. Herra Gustav Hirsch, Keiserliku Kõrguse Aujärjepärija Tšesarewitshi Aleksander Aleksandrowitshi tohter Peterburis;

2. Herra Friedrich Russow, Harkow-Nikolaewi raudtee walitsuse direktor Peterburis;

3. Herra Aleksander Fürjew, iseäraliste toimetuste ammetnik merewäe ministri herra juures Peterburis.

II.

Õnimehe korjamise aasta töö ja annete pääle tagasi waadates, peame tänuga ja rõõmuga tunnistama, et Aleksandri-kooli asutamine üleüldse hääd osawõtmist on leidnud. Pea pooled Eesti kihelkonnad on omas rajades juba abikomiteed asutanud ja raha summa, mis kokku tulnud, läib kümne tuhande rubla ligi. Kõil on eht mõned Aleksandri-kooli sõbrad jõudsamat edenemist ja suuremat summat aasta lõpul ootnud, aga meie ei tohi ära unustada, et iga haatus raske ja omast kottist küllwamine kooli põllu pääle, nimelt nii kauge maa ja nii pitka aja taha, et kahe kolme aastaga küllwist weel lõikust ei wõi loota, meil suuremal hulgal alles harjumata ast on. Rõõmus ja rohke andmine tulewase aja pääle ja selge waimu wara kaswatamiseks nõuab kõrgemat waimuharimise järge, kui meie Eestirahwa seas praegu üleüldse leida. Sellepärast ei wõi meie nuriseda, waid oleme rahul ja paneme tänuga paberisse ja punga, mis aujad inimesed Aleksandri-kooli hääks annud. Teeme aga meie ka selgi mõõdul kannatuses tööd, siis saab meie kannatus wiimati õige kaunist wilja kandma ja ka rõõmus andmise meel kaswama.

Pääle selle on Aleksandri-koolil hull wastalift, kes niihäste pääkomitee kui ka abikomiteede tööl eiotja hää jao jõudu ja wõimu ära on wõtnud. Iseäranis mehed, kellest meie nende ammeti seisuse ja kõrgema waimuharimise pärast loota wõisime, et nemad meie kooli asutamisele abiks ja toeks astuwad, igakõis omas ammeti piiris ja tallituskonnas, on suuremat jagu kõik Aleksandri-koolile kangeste wasta pannud ja suurema eht wähega osawusega tööd tema hääks wõimatumaks teha püüdnud. Kõil ei ole seesinane wastawedamine asja seisma pannud, ei saa ka ialegi seda teha jõudma, waid smitmes paigas on ta weel pääleegi elusamale osawõtmisele ja

südimale tööle kihutanud ja kihutab ehk veel edespidigi, aga siiski lahjuta ta ka ei ole olnud. Meie teame mitmest kihelkonnast selgeste, et nimelt kiriku õpetajate wastaseisumine ja asja äralaitmine raha korjamise sääl osast koguni kinni on pannud, osast väga lahjaks ja tuimaks teinud. Et tähtsad ja ausad ammetimehed sedawiisi kõige oma ametliku mõjuisega ja kõige oma wägewama waimu nõuuga meie ettewõtmisele wasta pannud, siis ei ole mitte sugugi ime, et arusaamata inimesed asjast kassipidi mõtlema hakkawad ehk temast sugugi ei hoolinud ja anded säält poolt senni kas koguni tulemata jääwad wõi väga napilt tuliwad.

Pääkomitee lahitseb väga, et seefinane tähtis ja kasuline Gestrirahwa ettewõtmine wastalisi on leidnud ja et otse sääl inimesed üks ühele ja tõine tõisele poole weawad, kus kõige enam ühendust meele ja töö poolest tarwis on. Aga, peame jälle ütleva, kus ja millal on seda leitud, et uusi asju ette wõttes kõik meeled ja mõtted otsekohe ühte käiswad ja kokku sündiswad. Ei kuski, ei millalgi! So kitsamal kihelkonna piiril ja weel vähemal walla väljal näeme meie seda igas paigas, et inimeste pääd väga wisad on ühe kübara alla mahtuma, kui uute asutuste üle otsust tehakse. Puudub üksmeel sagedaste pisukestes perekondadeski, mis ime siis, et üks nii suur ja laialine ettewõtmine, kui meie Gesti Aleksandri-kooli asutamine, mis oma harudega üle üheksa maakonna ja weel laugemalegi ulatab, mitte kohe igal pool abi ja armu ei leia, waid palju enam waimud waidlema ja mehed maadlema paneb. Kes Aleksandri-kooli sõbradest ilma olemist ja inimeste iseloomu, iseäranis Peipsi järwe ja Väänemere kallaste wahel, terawamine tähele pannud, see ei saa siis meie arwates ka sugugi paljaks panema, et Aleksandri-koolil esiootsa hulk wastalisi, ja tema ei saa sellepärast ilmaski oma osawõtmist temast tagasi tõmbama ei ka wähendama. On aga asi iseenesest auus, tululine ja tarwiline — ja seda on meie Aleksandri-kooli

asutus igapidi täieste — ja oleme meie ise mehed, kes teha teavad, mis nad tegema peavad, küll ta siis aega mööda läbi murrab ja kõik vastalised ära võidab. Pääkomitee usub, et mõistlik ja asjalik seletamine üks vägem võitja on, ja arvab, et ka Aleksandri-kooli asutusele see suureks kasuks saab tulema, kui awalikult arutust teeme, mis temale vastu pannakse ja mis selle pääle kosta. Küll ei või meie loota, et meie kõikide südamed oma seletusega ära sulatame ja kõikide pääd ümber pöörame, aga süsti ei ole see võimata, et wiimati, kui asi mitmepoolse läbirääkimisega selgub, lühema ehk pikema aja pärast mõnestki vihastest Saulusest tuline Paulus saab. Olgu ja tulgu see kudas tahes, meie teeme oma seletusega hakatust ja palume igauht, kellel paremat seletuse pääle ütelda, seda wiibimata teha.

Nii palju kui pääkomiteele täada saanud, on vastapanemised Aleksandri-koolile kahesugused. Ühed ei taha niisugusest suuremast Eesti koolist üleüldse midagi täada. Nad ei küsigi, kas ja mis praegusel ettevõtmisel mahest wiga või mitte, kas meie midagi unustanud või wõõriti teinud või muidu eksinud, waid nad on jo selle mõttele ja püüdmisele, üht niisugust kooli asutada, iseenelele wasta. Nemad ütlevad: Estirahwas on talurahwas ja talurahwale on küla ja kihelkonna koolidestki küllalt. Kes kaugemale minna ja enam õpetada tahab ja jõuab, see mingu linna Saksia kooli, mõned ütlevad Wene kooli, kus ta kõik waimu wara walni leiab ees olewat, tal pole muud maja kui wasta wõtta ja enese tarbeks tallele panna. Üks iseäraline kõrgem Eesti kool on asjata. Päälegi tuleb foomida, et ka küla ja kihelkonna koolides pea ei mitte üksnes Saksakeelt waid ka Saksakeeli saaks õpetatud, mõned ütlevad Wenekeelt ja Wenekeeli. Estirahwas on hingede aru järele liig pisukene rahwas ja temal ei või sellepärast elu lootust olla. Temast saab lühema ehk pikema aja pärast Saksia rahwas saama, mõned ütlevad Wenerah-

was, ja mida enam selle pääle käiakse ja selle tarbeks tööd tehakse, et Gesti lasti kõiki nii ruttu kui võimalik Sakslasteks ümber muuta, mõned ütlevad Wenelasteks, seda parem ja kasulikum. Kõik püüdmine, Gesticelt harida ja tema elu pikkendada, on tühine töö. Mis selgeste surma jagu on, seda ei tõмба ükski kunst enam tema suust välja. Gesticel ja Gestirahwa isewiis on kadumas ja tahaks weel keegi selle suurejale rahwale tema omias keeles kõrgemaid koolisid asutada, siis pikkendaks see üksi tema wiimist waidlemist, muud midagi, ja teeks sedawiisi enam kahju kui kasu. Nii arwawad ja ütlevad ühed. Teised ei mõtle nõnda. Nad ei tea ega taha Gestirahwa otsa lõppemisest midagi rääkida ja jäta-
wad rahwa seltside wiimse juhatamise ja saatmise Sumala hoole. Nad annawad sõna lausumata järele, et waimharimine igas paigas sääl kõige sügawamasse tungib ja kõige kaunimine õitseb ja wilja kannab, kus rahwast ja tema noort põlwe tema emakeeli õpetatakse, ja soowi-
wad ka Gestirahwale seda loomulist õpetust. Sellepärast ei ole neil ka Aleksandri-koolile iseenesest midagi wasta panna, waid nemad kiidawad teda päälegi hääks. Aga nemad kardawad, et meie kooli asutusel nii palju takis-
tusi ja raskesti ees saab seisma, et meie temaga wiimati kas sugugi edasi ei saa, wõi onumeti temast mitte seda ei saa, mis nüüd soowitakse ja loodetakse. Nemad pa-
newad asutajatele mitu üfsikut punkti ja asja ette, mis nende arust osast wäga kardetakse ehk kahjulised meie koolile olema saawad, osast tema töö ja tahtmise koguni kinni panewad ja wõimatumaks teewad. Sellepärast, ütlevad nemad, on parem, et Aleksandri-kooli mõte maha jäetaks ja kõik see hool ja need anded, mis tema asu-
tamiseks korjatud, tõiste koolide pääle, nimelt kihelkonna koolide kasuks, ära tarwitatakse.

Pääle nende wõiwad ehk weel mõned iseäralised wasta-
talised Gesti Aleksandri-koolil olla, seda meie ei tea ega tunne. Meie neile siis ka wastata ei mõista. Niisa-

mati jätame meie ka kõikide nende kõned ja kirjutused arutamata kõrwale, kes Cestirahwale üleüldse koolisid niisuguste kui sugugi ei soowi ja sellepärast ka Aleksandri-kooli asutusest midagi täada ei taha. Nemad arwawad osast endist pärispõlwe, kus inimesed kõigest kooli õpetusest weel folkimata oliwad, kõige õnnelisemaks Cestirahwa ajaks, osast teawad nemad kõik kurjuse, nimelt kõik hobuse warguse meie päewil väga terawaste uuema aja koolidele süüiks panna. Kui neid imelisi mehi ilm ja oma mõistus weel õpetanud ei ole, siis ei saa ka meie arutus nende filmi selgemaks tegema. Kõik kõneline ja kirjutamine nende pärast oleks asjata, ja asjata ei taha meie ei lugejat waewata ega ruumi raisata. —

III.

Aga, mis tuleb Cestirahwa safsastamisest ja wenestamisest arwata? Nii peame nüüd esimeste wastaliste kohta küsima ja neile kostma. Üleüldse ja esiotse kostame lühidelt, et kõik Cestirahwa safsastamine ja wenestamine ühelt poolt koguni wõimata, teiselt poolt jälle, kui seda siiski teha püüetakse, üks väga kahjuline ja kahitsewuse wäärt töö on. Mis pärast, tahame kohe pikemalt seletada.

Esiteks peame ütleva, et kõigil rahwail, olgu nemad suured või pisukesed, pikk ja wisa elu on. Üksikud inimesed sünnivad ja surewad mõne kümne aasta pärast ära, aga üks täis ja terve rahwas, tema keel ja meel, tema iseloom ja isewiisid, tema mälestused ja sünnimused, need elawad jaad ja tuhanded aastad wanaks ja weel ei leita surma ettekuulutust kuskil. Mõned rahwad ja rahwa seltsid näitawad tumedale inimese filmale otse suremata ja igawesed wiimse päewani olewat. Kes seda uskuda ei taha, waadagu Suutide pääle. Need isa Abrahami lapsed

liha poolest ja Sakobi järeltulejad on jo kaks tuhat aastat enne Kristust elanud ja pääle Kristust on neil jälle pea niisama palju aega ära elatud, ja praegu elavad nemad weel priskemine kui mõni sada aastat tagasi. Ja kes meist julgeks ettekuulutajaks astuda ja ütelda, et kahe kolme saa aasta pärast Suutisid mitte enam ei saa elema? Nasta tuhanded ei ole neid häwitada jõudnud, et nad kül igale poole ilma pääle laiale saiwad pillatud. Ükski sündinud asi, ei waen ega wiletsus, ei õnn ega õnnetus, ole nende wisale elule otsa teinud. Ka muidu wõime rahwa seltside elu pikkusest ja nende sitkest wastaseisemisest igasugusele häwitamisele mõnda lugejale ette panna. Hispania maal tema põhjapoolsel piiril Biskaja mere lahe rannal ja Prantsuse maad wasta elab mägede sees üks rahwa selts, mis hingede aru järele hästi vähem on kui Gestirahwas ja Bas ki rahwa ks kutsutakse. Neid arwatakse kõiges 650,000 hinge olewat. Neistsamust Baskidest ei tea weel tänase päewani ükski õpetatud mees täieste, millal ja kust nemad senna elama saanud. Mii palju näitab selge olewat, et nemad nende inimeste järeltulejad on, kes kõige wanemal ajal, kuhu ükski mälestus enam ei ulata, Hispaniamaal elasiwad. Nasta tuhanded on sest ajast mööda, aga Baskid ei ole ommetigi surnud. Nende wana keel ja nende iseäralised elukombed on praegu niisama pruugitawad kui ennewanastki. Mitu seltsi muid rahwaid, suuri ja wägewaid, Puunlasi ja Roomlasi, Sakslasi ja Arabia Muhametlasi, on aja jooksul Hispaniasse rännanud ja nemad on enamiste kõik jälle lüa aega ja wägewaste walitsenud, aga Baskid ei ole ommetigi sellepärast ei Puunlasteks ega Roomlasteks, ei Sakslasteks ega Muhametlasteks ümber muutunud. Mõned ja mitmed on tõeste nende nimetatud rahwastega ühte ja kokku sulanud, aga Bas ki rahwa länd, kust need üksikud oljad wälja kaswasiwad ja maha kukusiwad, see jäi alale ja elab tänase päe-

wani oma mägede warjul priiskeste. Ja kes wõib jälle ette ära ütelda, kas ja millal Eesti rahwas ilmast kaob. Weel tähtsam meie seletuse kohta on Wendi rahwas. Eesjama rahwas elab pea kest Saksamaad, ilma mägede ja merede warjuta, madalal ja lagedal maal, Laisitsi maakonnas Saksi ja Preisi kuningriigi piiril, mõlemil pool piiri. Aru järele on tema kümme kord vähem kui Gestirahwas, sest Wendlast ei loeta enam kui 80,000 hinge. Kõik on hääd jagu liikmid sestinatsest rahwast aasta sabadel maha pudisenud; mitmesugused aja tuuled ja tormid, ligi ja läbi elamine Saksa rahwaga, Sakslaste kõrgem waimuharimise järg, inimeste elaw senna tänna liikumine, lahutus kahe riigi piiri läbi ja ärajagamise kahe kuninga walitsuse alla, pääle selle Sakslaste poliitikaline mõjumine, — kõik need asjad on Wendi rahwa elupüüd igal ajal puistatud ja seda enam ofsi temast maha raputanud, mida vähem seelast rahwal enesel sifimist ja wälimest wastapanemise jõudu on, aga siiski seisab rahwa länd priiskeste paigal, kaswab ja kosub wana wiisi, haljendab ja ajab iga aasta uusi ofsi ja uusi kasusid ja keegi ei wõi praegu tunnista, et tema elu ramm kustumas ja tema wiimne tunnikene tulemas. Otse ligi meid, Kuuramaa põhjapoolses rannas Saaremaa wastas, elab jälle weikene isesugune rahwa selts, keda ruumi ja aru järele mitte täit kihelkonda ei ole, nimelt mitte enam kui 2500 hinge. Need on Liwlast, wanad Gestirahwa sugulased, mis weel täna nende keelest wäga hästi ära tunneme. Liwlastele ei ole ialegi omas keeles kirju käinud ega raamatuid trükitud, Liwikeeli ei ole keegi ei Jumala sõna kuulutanud ega kooli pidanud, see on kõik Lätikeeli sündinud ja sünnib nüüdgi weel, aga oma isasade keelt ja nende wanu Liwi kumbeid ei ole nemad sellegipärast sugugi kaotanud. Et küll kõik Liwlast wäga hästi ka Lätikeelt oskawat, Läti kirikus ja Läti koolis käiwad, Läti

raamatuid ja Läti seitungid loewad ja ka muudu Läti rahwaga palju läbi käwad, siiski elawad nad kodu oma wiisi, kõnelewad sääl oma puhast Liiwi emakeelt ja on igapidi üks ise ja omasugune rahwa selts. Kui kauaks neid veel saab olema ehk millal nemad wiimati oma arurikkama naabrite Lätlastega suutumaks ühte sulawad, seda ei wõi keegi ette ära ütelda. Et neid küll enam ei ole kui 25 sada, siiski wõib neid veel mitmeks saaks aastaks saada. Nii wiis on rahwa seltside elu ja nii sitte nende wastaseisumine igasugusele ärähäwimisele.

Meie wõiksime veel palju näitust rahwaste elu pikkusest lugejale ette panna, nimelt meie omast Wene riigist, aga arwame, et ka sest küllalt saab olema, mis ülewal ütline ja töt mööda tunnistamine. Urwab ehk loodab siis keegi, et Gestirahwa elu, nende keel ja iseloom, mitte enam kauaks kestma ei saa, waid et meie kõiit pea selgetks saaks ehk walu-wenelaseks saame, siis eksib ta wäga. Ta wõib rahul ja julge selle pääle olla, et Gestlased mitte kärblased ei ole, kes täna jünniwad ja homme surewad, waid üks wana ja wiisa rahwa sugu, kes ammu juba ilmas elanud ja ka pärast meid veel kaua kestma saab.

Tõiseks peame ütlemä, et iga mõtleja inimese arust Gestirahwa, see on: tema keele ja iseloomu, tema usu ja iseäralise waimu elu, tema mälestuste ja sündimuste kadumine, üsna wõlmeta on, sellega ka kõiit muulaseks tegemine, niihästi sahsastamine kui wenestamine, üks tühi töb ja asjata püüdmine.

Tõsi on, et wanast mitu rahwast ja nendega ka nende emakeel, iseloom ja esiwanemate mälestused ära on kadunud ja praegu nende elupaitades tõine keel ja tõised eluwiiisid walitsewad. Uga kus seda sündinud, sääl on ka igakord omad iseäralised asjad ja põhjad olnud, mis pärast rahwas kadus ehk mõneks muuks rahwaks muutus.

Kõige kergemine ja rutemine tegiwad suured ja ja hirmsad sõad mõnele pisemale rahwale otša. Nii on nimelt wana Preisi rahwas päris Preisimaal, üks Läti ja Leedu sugu rahwa selts, jo mitu sada aastat suutumaks siit ilmast häwinud ja neist teawad ükski ajaraamatud weel mõnda kuulutada. Saksarüütlike mõõt uinutas pikkalises sõas suurema hulga Preislast igawesse rahusse ja kes senna tänna paiguti üle jäiwad, kadusiwad sisserrändaja Sakslaste hulka pea kui tina tuhka. Täna ei leita üht wana Preislast enam; kus nad enne asusiwad, sääl elawad nüüd selged Sakslased. Uuemal ajal on mitu seltsi Indiaanlasi Ameerika maal sõdade läbi surma saanud, nii et neist muud järele ei ole jäänud kui paljad nimed. Aga, Jumalale tänu, meie ajal ja nimelt meie Europa maal on waimu ja südame harimine inimestel nii kaugele edenenud, et niisugust wägivalda inimesi wasta enam kuskil karta ei ole. Sõdade läbi ei saa Europas ükski rahwas enam surema ja ka Gestirahwas wõib selle poolest kogu ni julge olla. Kõik saawad üksikud emapojad, kui Keiser neid kutsub, kui mehed oma isamaa eest wälja astuma ja ka surma minema, aga nende isad ja emad, nende wennad ja õed wõiwad rahuga kodu elada ja uinuda, neile ei saa keegi hirmu ega häda tegema.

Tõistwiisi on mõni rahwas wanast nii kadunud, et ta kül ihu poolest otša ei saanud, aga siiski kõige oma olemisega mõne tõise rahwaga koguni ja nii kokku sulas, et ta oma iijajade keele ja kumbed, oma isemeele ja isemoo kaotas ja oma naabrite keelt kõnelema ja nende kumbeid pidama hakkas. Nja haamer tagus siis aasta sadadel ka kõige wähemad wahed, mis weel ehk jäiwad, täieste tasasaks ja tänapäew ei seleta ükski film enam, lahutust teha. Rahest rahwast on üks rahwas saanud, ühe keelega, ühesuguse loomuga ja ühesuguste elukombetega. Seda on siis sündinud, kui mõni wägewam ja perekam naa-

ber ühe wähema maa ja rahwa enese walitsuse ja wõimuse alla wõitis ja siis oma rahwast hulgana igale poole uuele maale asuma ja elama saatis, nii et pea iga tõine pere wõdras ja uus pere, iga tõine inimene wõdra keele ja wõdra meele mees oli. Sisserändajate suurem aru uputas ja lammatas wähema wana rahwa aega mööda ära. Oliwad tulijad weel täadmise ja tundmise poolest targemad, waimu ja meele poolest enam haritud, kombete poolest wiisakamad, siis tegiwad haritud eluwis ja kõlblikumad kombed toorasele loomulisel wiisil ruttu otja. Puudulisem keel ei jõudnud täielisemale wastu panna, kirju ja koolisid wanal rahwal iseenesest sugugi ei olnud. Kes siis oma eluühendamisega kaugemale minna ja kõrgemale tõusta tah-
tis, pidi wõdra keele kooli minema ehk muidu wõdra keele ära õppima. Igapäewane läbikäimine ja läbielamine, wastastikku abielusse heitmine, naese wõtmine ja mehele minemine, ühe töö tegemine ja ühe ammeti pidamine, kõik need asjad tegiwad ja toimetasiwad weel oma jao juure, et perekamale ja enam haritud rahwale igapidi wõimus sai ja pisem ja toorem temaks muutus. Wiimati jäiwad ka kõik wana rahwa mälestused unustusse, sest tulijate suuremad sündimused ja wägewamad teod näitasiwad kaunimad ja kuulsamad, ja selle unustusega kustus wiimne wähe. Sedawiisi on ennewanast nimelt Roomlased terwe Italia maa, niisamati ka pea kõige Gallia ja Hispania maa ja rahwa Rooma moodu ja Rooma loomu ümber muutnud ja, näituseks, wana Etruski keele asemele ühes jaois Italias, Kelti keele asemele Gallias ja wana Iberi keele asemele Hispanias oma Ladinakeele taimed istutanud, kust siis Italias Italia keel, Gallias ehk Prantsusmaal Prantsuskeel, Hispanias Hispania keel aega mööda wälja kaswasiwad. Need kolm keelt, nõnda kui asjatundjad teawad, ei ole muud midagi, kui muutunud wana Ladina keel; sellepärast siis nemad ka niihäste eneste

keskes kui ka wana Roomlaste keelega waga ühte käi-
 wad. Wana Etruski rahwas Italias on juutumaks
 hāwinud, Kelti rahwast Prantsusmaal on weel Bretanje
 poolsaarele jagu alale jäänud ja praegusest Baski rah-
 wast Hispanias arwatase, nõnda kui juba tähendasime,
 et nad wana Hispania eht Iberi rahwa järeltulijad
 on. Sedasammas wiisi on ka mitu jagu Slaawi rah-
 wast Saksamaal Sakslaste seltsa ära kadunud, nii
 nimelt wana Pommeri rahwas põhja pool Saksamaal
 Läänemere rannas ja osa Wendi rahwast kesl Saksamaal.
 Aga mis peame nüüd Gestirahwast selle pääle tun-
 nistama, mis praegu seletasime? Saab temast ka
 ükskord selge Saksarahwas saama? Et ialegi! Seitse
 sada aastat üheselamist Sakslastega ei ole meid Saks-
 jaks muuta ja teiseks teha jõudnud ja ei saa ka tõine
 seitse sada pärawst meid seda tegema. Mitkama kui aja-
 raamatud ja inimesed tagasi mälestawad, ei ole Gesti-
 rahwa asupaigad ja keele piirid ei üht aimust wersta
 kitsamaks läinud ja praegune Sakslaste aru meie maal
 ei käi wististe kahest protsendist üle. Gestirahwas on
 jenni oma iselõmu ja emakeele täieste igas maakomas
 alale hoitud ja nemad saawad mõlemad ka edespidi
 nõrgutamata alale jääma.

Kust see enne nõnda tuli ja mispärawst see ka
 pärawst nõnda tulema peab? Meie maal ei ole
 iale Saksa rahwast olnud, ja ei saa teda
 ka pärawst poole olemas. Meil on küll seitse
 sada aastat olnud ja on nüüdgi üksikuid Sakslasi siin
 ja sääl, nimelt linnades, aga Saksa rahwast, see on:
 Saksa talupoeged ei kusti. Selle pääle ei mõtle kõik
 meie sakstastajad ja sakstastada tahtjad sugugi ja wim-
 meti on see asi ületähtis ja kõige tähelepanemise wääril.
 Üksnes üks rahwas saab wõimust teisest rah-
 wast ja muudab tema keele ja meele, liha ja
 lõmu teiseks, teeb temast teise rahwa, ei il-
 mas keegi muu ega midagi muud. Saab küdagi

wiisi kats rahwast läbi ja läbi segatud, nii et ühes
 talus, näitujeks, Sakslane peremees, Saksa sulased ja
 Saksa tüdrukud, toises jälle mõni toisifugu peremees
 ja toisifugu pererahwas, siis wõtab aegamööda see
 fugu wõinust, kes arule suurem ehk loomule tublim
 ja wainuharimise poolest kaugemale jõudnud. Ja see
 on äramõistetaw ja loomuline. Wähem rahwas saab
 suurema rahwa keelega, tema wainu ja ihu eluga,
 tema mõtetega ja tundmistega, tema mälestustega ja
 püüdmistega igapidi nii tutwaks ja kaswab kõigea, iga-
 päew koos elades ja läbi käies, nii läbi ja läbi, et ta
 temale täieste omaks, tema lihaks ja tema wereks saab.
 Nus olemine ja elamine, kõik iseäraline loomuline rik-
 kus, mis igal rahwal tema keeles, pruukides ja kimbetes,
 juttudes ja lauludes, wana sõnades ja mõistetustes,
 mineriku mälestustes ja tulewiku soowides seisab, see
 kõik woolab saa ja tuhanda soone läbi ühest rahwast
 toise rahwasse. Lapse põlwest kuni surma tunnini ja
 ühest põlwest toise põlweni wältab seesmine wäljawoo-
 lamine ja wastawõtmine, kummi wiimati see loomuline
 lõpetus tuleb, et kõik olemine ühesuguseks ja ühetasa-
 feks saab. Siis on tõeste kahest rahwast üks saanud,
 siis on üks rahwas toiseks muutunud. Nii on, näi-
 tujeks, seitseme saa aastaga suurem jagu Liiwlaste Lät-
 lasteks läinud. Liiwirahwas elas Väanemere rannas,
 Saletja jõest Pärnomaa piiril hakates Kuuramaast läbi
 kuni Preiji piirini. Aga kaugele neid mere äärest ei
 ulatanud. Maa poole oliwad pea kõigis paigus Lät-
 lased tagamehed ja neid oli häste enam. Kui Mõõga-
 Wennaste-Ordo Liivi ja Kuura maa Saksa walitsuse
 alla ära wõitis, läksiwad Lätlased ja Liiwlaste pea segi.
 Ühelt poolt oli jee iseenesest kerge, sest Liiwlaste asu-
 paik oli ahtakene nagu rihm, Lätlaste palju paksemalt
 taga; toiselt poolt püüdsiwad Saksilased neid meelega
 segada, saatsiwad Liiwlaste Lätlaste hulka ja Lätlaste
 jälle Liiwlaste hulka elama, sest Liiwlaste paniwad,

nõnda kui lugeja teab, uuele walitsusele kõwaste wasta ja oliwad oma kindlama meele, wabaduse armastuse ja totkuhoidmise pärast üleüldse kardetawad, aga Lätlased tasased ja rahulised ja wõtsiwad Sakslasi häameelega wasta. Segamisi elades pidi selle järele, mis meie ülewal ütline, pisem Liiwlaste hull Lätlaste hulka ära kaduma ja Lätlasteks minema. Kus Liiwlasti paksemalt ja selgemalt ühes koos oli, sääl seisiwad nemad kõige pikemalt wasta, nii nimelt Kuuramaa põhjapoolses otsas, kus weel praegugi selgid Liiwlasti leiame. Beatfiwad ka need wiimati oma esiwanemate keele ja kombed kaotama, siis wõime julgeste ja kindlaste ette ütelda, et nad mitte Sakslasteks ei saa, et kül Saksa wainuharimine praegu palju kõrgema kraadi pääl seisab, waid Lätlasteks, sest et Kuuras rahwas Läti sugu on ja üksi rahwal see wõim ja wägi on, tõist rahwast omasuguseks muuta.

Selle järele, mis praegu seletasime, — ja see seletus pole kuski tühjast tuulest tulnud, waid on ilmas sündinud asjadest nagu wälja kirjutatud — selle järele peame kõik lootust ja püüdmist, Gestirahwast sakstastada, selgeks ja tühjaks unenäoks pidama, mis ilmaski tõeks ei wõi minna. Meil ei ole Saksa talupoega ei kuski kihelkonnas, kui ka kõik üheksa Gesti maakonda läbi otsiksjime, ja kui neid ka mõni perekond siin ehk sääl oleks, siis ei mõjuks ka need ei mitte midagi, waid sulaksiwad nemad Gestlastega pea ja wastapanemata ühte. Kes peab siis Gestlasti Saksaks ümber muutma? Ei keegi! Kus ei ole tegijat, sääl ei ole tegu; kus ei ole külwajat, sääl ei ole lõikust.

Mis meil Sakslasi on, need on kõik kas mõisnikud wõi mõned ametnikud, kes kõik oma seisuse elu poolest talurahwast lahutatud. Need ei ole kuski ega millalgi terwet rahwast, nimelt talurahwast, tõiseks rahwaks teinud, nemad ei saa ka edespidi neid kuski muulaseks muuta jõudma. Ülemad seisused wõi-

wad kül oma selgema silmadega rahwa elus mõnesugusid puudusi tähele panna ja oma parema tõeädmise ja tundmise järele neid parandada, nemad wõiwad oma wägewama läe ja kätte antud ammeti wõimusega igapidi rahwale palju hääd teha, tema ihu elu edendada ja tema waimu harida, aga uut loomu luua, uut keelt keeta, üsna uut meelt pähä panna ja üsna uut waimu rahwale sisse walada nemad ei jõua, niisama wähe kui see wõimalik on, et igast mehest mõisnik saab ehk kõik kirikuõpetajaks lööwad. Üksikud inimesed wõiwad kül seda ehk tõist wiisi rahwast lahutada ja loomu ja keele poolest muulaseks minna, mõnest wõib mõisnik, teisest tark kirjamees, kolmandamast kuulus kindral j. n. e. saada, aga täit ja terwet rahwast ei muuda muu keegi kui jälle üks tõine rahwas, kui kõik need tingimised täielised on, mis seks tarwis ja kellest ülemal rääkime. Et meil täis digus on, seda teeb meie oma maa wäga tähtsaste tõeks. Pea seitse sada aastat on meie maal Saksja sugu mõisnikud elamas ja ka muud kõrgemad ammetnikud on senni suuremat jagu kõik Saks-lased olnud, siiski — Gestirahwas on oma loomu ja keele poolest muutmata ja puutumata täieste seesama, mis ta enne seda isaisade ajal oli. Tahaks ehk mõni siin wastla ütelda, et endine orjuse aeg ja päris põlw jaksastamisele seinaks ces oli ja kui sellele ehk auk sisse sündis, jenna weel iseäralised säädused suluks ette tehti, aga nüüd on kõik see kasitud ja kadunud, siis wastame temale: Meie aja suurem wabadus wõib küll üksikutele tee tasafemaks ja käimise kergemaks teha, kui keegi talurahwa seisusest wälja tahab astuda, aga rahwast üleüldse ei jõua tema ialegi taga tõmmata ehk teda teisets muuta. Seks on waheseinad seisuste wahel weelgi kõwad ja kõrged küll, seks on meil Saks-lasi liig peenikeselt ja paiguti, Gestlasi liig pakult ja

palju. Ja loodaks keegi, et ka wiimsed seisuste waheseinad wiimati langewad, siis oletaks see üsna lapselik lootus. Meed on enne meid igal ajal olnud ja saawad ka pärast meid olema. Ei! Kõik Gesticrahwa sakstamine suurema seisuste läbi, on asjata arwamine ja ihkamine, mis ialegi täidetud ei wõi saada.

Alga koolide läbi? Nii arwab mõni. Ka mitte! Gesticrahwal on praegu kaks jagu koolisid, küla koolid ja kihelkonna koolid, ja suurele hulgale saawad nemad ka edespidi ainsad koolid olema. Meis on senni lapsi Gestickeeli õpetatud ja saab ka edespidi õpetatama. See ei wõi ka tõisiti olla. Peab rahwas koolis tõeste õpetust saama, siis ei wõi see ialegi ühes tõises keeles sündida, kui ses, mis rahwas kõneleb ja mõistab. Tahaks keegi küla ja kihelkonna koolides mõnel wõõral keelel õpetama hakata, siis ei saaks lastele ei õpetust ega wõõrast keelt. Lapsed lähkswad segasemad ja sandimad koolist wälja kui nad sisse tuliwad. Õpitagu ja õpetatagu koolis kõik, mis kaunis ja häa ja tulus, ka wõõraid keeli, kui kool tubli, aga õppimise keel ise olgu ja jäägu oma emakeel. Emakeel olgu igapidi see õht, kelle sees lapse waim elab ja liigub, siis kosub noor põlw ja saab temast tubli rahwas. Gesticrahwa koolid ja rahwa õpetus ei ole iale tõisiti olnud, ei wõi tõisiti olla, ei saa ka tõisiti olema, kui Gestickeeli, kudas wõib siis Gesticrahwas muulaseks minna ja Saksa saada? Ei kudagi wiisi!

Meie praegused kõrgemad koolid õretawad küll Saksa keeli ja on nimelt meie krieskoolides igas linnas hulk Gestickeeli lapsi, läbistikku arwata täieste poole koolipoisid. Alga on neist siis selle pärast, et Saksa keelt ja Saksa keeli õppiswad, Sakslased saanud? Wõib olla ja on ka nõnda, et mitmed ennast seks arwawad, aga tõe poolest ei ole ei ühestainustki mitte seda saanud. Saksa saamiseks on palju euam tarwis kui Saksa keele mõistmist ja tema õstamist asja ajamiseks. Seda üksi wõiwad meie

Saksa koolid Eesti lastele anda. Aga nende loom, nende mõtlemine, nende kõne viis, nende ilmnägu on muutmata ja täieste nende Eesti isaijade moodi, et palju tuumust tarwis on, kui seda mitte ära ei jõua tunda. Igal rahwal on oma iseäraline väljastpidine nägu ja keha kaju, oma iseäraline waimu elu, oma iseäraline mõtlemise, tundmise ja tahtmise viis, omad iseäralised mälestused, omad iseäralised kõne käänud ja sõnade wälja ütlemise viis, omad wanad sõnad ja nalja tilgad, need kõiki ei jõua ükski kool ega ükski wõõras keel meie küljest ära wõtta. Peaks mõni narr neid salata tahtma, siis saawad nemad temal otse sääl kõige selgemine wälja paistma, kus ta neid fatta tahab. Seda wõime Saksa koolis kätinud Eestiaste juures sagedaste tähele panna.

Ükski siis, esiteks, kui üks noor koolitatud Eestilane omalt maalt wälja, koguni kõige rahwa hulka rändab, siis wõib temast aegamööda mõni muulane saada. Wanal waimul elul ei ole wõõraste hulgas enam endist tuge ja toitu, wana keel ja wanad kombad jääwad unustusse, uus keel ja uued kombad, mis mees alati kuuleb ja näeb, astuwad asemele ja saawad aastl aastalt temale itka tutwamaks ja wiimati kindlaks waimu omanduseks. Siiski, täieste ei käana wana kändu enam keegi ega midagi, tema wõsud alles, see on: tema lapsed ja järeltulijad, need saawad tõeste ja täieste muulaseks muudetud. Aga pöörab noor Eestilane linna koolist ija majasse tagasi ehk saab tema muidu elukoha ja ammeti oma rahwa seffa, saab ta mõneks köstriks wõi koolmeistriks, kaupmeheks wõi käsitöötegiaks, walla wakenaks wõi mõisa walitsejaks, siis jääb tema Eestiaste hulgas Eestiaseks surmani ja tema ihusugu saab sedasama loomu pitserit kandma, mis tema isaijadele Jumalast antud oli. Kooselamine ja läbitäimine rahwaga, kuuldaw keel ja nähtawad kombad, wanad mälestused ja uued soowid, kõik tööd ja toimetused, kõik

rõõm ja kurbus, nad ühendavad meest jälle, tahtku tema ise seda wõi tahtmata, nii wägewaste ja kindlaste rahwaga ja hoiawad tema inimeselikkude olemist wana loodud põhja pääl nii täieste alale, et ta muud ei ole ega wõi olla, kui liha rahwa lihast, luu rahwa luust, waim rahwa waimust. Sää! Saksaks saamisest wõi mõnest muust muutmisest rääkida, on üsna mõistmata mõtteahtrate jut. Tõsiti on lugu wahest siis, kui noor inimene pääle elementaar- ja kreis-kooli oma õppimisega weel kaugemale minna wõis ja jõudis, kui tema nimelt ka gümnaasiumist ausaste läbi läis ja wiimati weel neli wiis aastat uniuersiteedi pääl oli. Siis wõib pea Gestlasest Sakslane saada ja sedasinast kõige kõrgemat koolitamist arwame meie tõisets teeks, mis meie noori Gestli poege ei mitte üksi isa majast, waid ka nende isaisjade keelest ja kombest wälja wiia ja tõeste tõisets teha wõib. Selget waimu tööd üksi järi tehes ja alati wõdras keeles mõteldes, saab noor Gestlane sellesinatse keelega igapidi täieste tutwaks, ta kasvab temaga wiimati pikkal õppimise ajal nii läbi, et ta temale uueks emakeeleks saab. Keele ja kirjade sees elab iga rahwa waim ja täie keele ja kirjade tundmise läbi saab inimene aegamööda ka sest waimust osaliseks, ta hakkab mõtlema, tundma ja tahtma kui üks tõine rahwas, ta saab Sakslaste sarnaseks. Selsamal mõddul jääb pitka ajaga ja päälegi Sakslaste seas ühte puhku elades päris emakeel enam ja enam unustusse. Kõtkupuutumist wanematega on wahete pääl, rahwaga suurest sugugi. Duleb seie juure weel see selge ja kindel tahtmine, Gestirahwast lahkuda ja tõe meelega Saksaks saada, ehk juhtub temale päraist niisugune ammet ja elukoht, kus ta oma emakeelt ei kuulegi, siis on niisugune mees küll enne Gestlane olnud, aga nüüd Sakslaseks muutunud. Wahel sündinud Sakslase ja sellesinatse saanud Sakslase wahel wõib küll ehk mõnele üksikule iseäranis terawale filmale nähtaw olla, aga suurema hulga filmist

on mees selge Sakslane. Aga see muutmine, kellest praegu rääkisime, on siiski üksnes üks võimalik asi, mitte, et ta igakord nõnda peab sündima ja ka tõeste sünnib. Sagedaste, meie võime ütelda enamiste, jääb ka suures koolis käinud Gestlane oma loomu ja olemise poolest ikka jaks, mis ta sündimisest ja soust enne oli, see on: Gestlaseks, ja tunnukse tema Gesti loom sõnadest ja tegudest iga sammu pääl selgeste ära. Loom ja waim ei ole kellelgi inimeste antud asi ja ei wõi siis ka nii kergeste wahetatud saada, kui mõni kuub wõi kasukas, mis rätsep teeb. „Loomu aja sina wõi wiglaga wälja, ta tuleb ommeti tagasi,“ ütleb üks kuulus Roomlaste laulik ja ta on wäga õigeste ütelnud.

Ka koolid ja kirja tarkus ei muuda täit ja terwet rahwast ialegi tõiseks rahwaks. Nad wõiwad küll tarwiliste tõiste tingimiste ja tegijate hulgas palju wana wiisi häwitada ja meie elu igapidi uuendada, aga neist üksi ja iseäranis loota, et nad kõige rahwa, tema keele ja kombed, tema loomu ja waimu koguni ümber käänawad ja uueks loowad, nagu mõni meister mõne wana kuue ümber käänab ja temast uue teeb, see on wõimata ja sellepärast jälle asjata arwamine ja tühi lootus. Koolid wõiwad küll üksikuid inimesi rahwast lahti kiskuda ja laiale pillata, aga rahwas ise jääb kõikumata ja kiikumata kui kalju kiwi paika, nemad wõiwad küll üksikuid kasusid rahwast wälja kiskuda ja uue elupinna sisse istutada, aga järelejäaw rahwas täidab, alati uusi wõjusid wälja ajades, augud ja asemed jälle ja ruttu ära, nii et tühjust iale ei tunnu. Üksikud Gestlased wõiwad Sakslasteks saada, kõik rahwas mitte. Ka üksikutega saab edespidi lugu tõine olema kui enne. Ajad on muutunud ja õpetatud Gestlased hakkawad enam ja enam äratundma, et see mitte õige ei ole, omaist rahwast lahkuda, waid et see päälegi nende kohus on, oma suguwendadele südame ja

suuga, töb ja tegudega ustawaiks jääba, nendega õnne ja õnnetust kui wend wendadega lända ja nende waimu ja ihu elu nii palju edasi ja ausamale järjele awitada, kui igauks jõuab ehk wõib. See tundmine on jo nüüd mitmel pool elaw, edespidi saab tema loomulisel wiisil weel laiemale lagunema ja sügawamasse südametesje tungima.

Kõige selle järele, mis ülewal arutasime, peame meie Gestirahwa Saksaks saamist igapidi wõimatumaiks asjaks arwama. Kõik lootus, mis selle pääle käib, on tühine, ja kõik igatsemine, seda näha, asjata. Meie oleme sedasinaist waidlemise asja igalt poolt ära katsunud ja kõigipidi läbi uurinud, aga tõist otsust ei leidnud meie kusti. Minus asi, mis ehk weel wõiks ette toodud saada ja mõne mehe arust ka tõeste ja päälegi kergeste selgeks Sakslaseks teeb, on riie, mis kanname. Mõned inimesed on tõe poolest nii lapsikud, et arwawad, kui aga Saksa riided selga tõmbawad ja ise ennast Sakslasesteks pidama hakkawad, siis ka tõeste seks saawad ja igamees sõna lausumata seda usub. Kellel wähegi mõistust, teab iseenesest juba, et niisugune usk ja arwamine wale on. Riie, mis Sakslased meil kannawad, polegi päris Saksa riided, waid ta on esialgu Prantsusmaalt wälja tulnud ja saab nüüd igal maal haritud rahwalt, iseäranis kõrgemais seisustes kantud. Sedasamma Saksa riideks arwatud katet kannawad niihästi meie naabrid Wenelased, Rootslased, Soomlased, Lätlased, kui ka kaugel üle mere Ameeriklased ja muud inimesed, kui seisus ja ammet seda nõuab. Talurahwa riided on igal maal enam ehk vähem isemoodi ja on ka Saksa talurahwas omal maal mitmet pidi tõisiti kaetud kui meie Sakslased, aga tõiste seisuste riided on igalpool Europas ja Ameerikas ühed. Kes siis riiete läbi arwab Sakslasest saanud olemat, see eksib wäga. Mõne filmist wõib niisugune mees seesama õigusega Rootslane wõi Wenelane

wõi Prantslane olla, aga igale teravamale ja mõistlikumale on ta kas halp wõi täis narr.

Nõnda kui meie Eestirahwa jaksastamist wõimatu- maks pidime tunnistama, niisamati ei wõi meie ka ialegi uskuda, et neist mõni muu tõine rahwas saab. Meie elame ühes paagis ja pangas selged Eestlased umbest arvata 700 ruut penikoorma pääl, mis hästi enam on kui kõik Belgia (535 □ pnrkm.) ehk Hollandimaa (596 □ pnrmt.). Muud sellisi rahwast on wäga wähe siin ja sääl, mis nagu tilgakesed äämbre wee sees waataja silmist kaowad. Rootstist õhta pool ja Soomest põhja pool lahutab meid Läänemeri nagu müür, hommiku pool on suur Peipsi järw piiriks. Lõunepoolne Läti piir on igal ajal liigutamata seesama olnud ja ta saab ka igal ajal seksamaks jääma. Lätlasteks ei wõi Eestlased uneski saada, weel wähem ilmsi. Sedawiisi on kõik piirid niisugused, et nad rahwa elu ja olemist, keelt ja käiki loomulikult nõnda koos hoiawad, kui üleüldse üks koht ja asupaik seda teha jõuab. Niisugust rahwa rändamist ja läbisegamist, kui sagedaste ja mitmes paigas wanal ajal olnud, ei wõi uuemal ajal tulla, seks on riigi alamate elu liig kindel ja julge; nimelt kaswab ka korraline põlluharimine ja pärismaa pidamine meil ja majal aast' aastalt ja laguneb ikka laiemale. See kiinitab rahwa elu ja köidab teda maa külge. Raudtee, mis meil praegu jo on ja tõised, mis lootuse järele weel tulewad, saawad küll liikumist ja liugumist, käimist ja kauplemist kaswatama, ja see toob maale ja rahwale mitmetpidi suurt tulu, aga iga kihelkonda, weel wähem iga walda ja iga külla ei saa raudteed siiski iale käima. Rahwa elu ei wõi nemad siis ka kudagi ümber käända. Nemad ei saa meie rahwast ära wiima ega tõist asemele tooma. Pääle selle on meil igapidi kindlad haritud elu algused käes ja kõik loomulise ja rahwa oma põhja pääle pandud, nimelt kõik rahwa oma keele pääle rajatud: kirik, kool ja ka alamad kohtud.

Meil on omas emakeeles oma iseäraline kirja wara, mis küll praegu weel suur ei ole, aga süski nimetamiswäärt ja iga aastaga kasvamas. Meile käiwad omad Eestikeeli seitungid, meil on omad iseäralised seltsid ja aegamööda sünnib uusi pääle. Uuemal ajal on siin ja jäl ka Eestikeeli näitemängu mängima hakatud ja ka see asi ei lähe mitte tagasi, waid palju enam edasi, nõnda kui üleüldse Eestirahwas igal pool oma Jumalast antud keele ja iseäralise olemise põhja pääl jõudu mööda edasi püüab. Kes jõuab see loomulise edasiwoolamise tagasiwoolamiseks muuta? Ei keegi! Millal saab, näituseks, forraga kirikus kantsli päält kulutatama: tulewal pühapäewal jätke omad Eesti lauluraamatud koju ja tooge Wenekeli lauluraamat kaasa, meie tahame siit saadid Jumalat Wenekeli teenida. Ei ialegi! Ehk millal saawad Eesti peremehed ütlima: Tulewal aastal wirutame wanad Eesti seitungid ahju ja tellime enesetele uued Lätimaalt ja Lätikeeli. Ei ialegi! See kõik on üsna pöörane ja wasta oksa arwamine. Kõik meie elu ja olu, usk ja waimuharimine, kirik ja kool, on meie oma keele pääle põhjandatud, igasugust waimu wilja, mis rahwa elu ülespidamiseks tarwis, on enne selle põhja pääle külwatud ja külwatakse ka praegu priiskeste edasi, külw on igale poole kindlad juured ajanud ja kasvamine tõutab kounist tõkust. Selle kõrwas on Eestirahwa loom iseäranis sitte ja kõwa, päris Soome raudkiwi, mis ennast mitte tühjaga taguda ja tahkuda ei lasse. Wana Eesti känd ja tema wõsud on wiisad kui tammepuu, mis mitte nii kerged käänata ja wäänata ei ole, kui mõned mõtlewad. Meie keel on kõigiti wäga ise- ja omasugune ja ei kannata kokkusulatamist oma naabritega. Kõigest sest wõime selge ja julge otsuse teha, et kõik Eestirahwa muulaseks saamine, misuguseks tõiseks rahwaks tahes, igapidi mõistmata ja wõimata asi on. —

Meie oleme minewa aastasaa algusel Jumala ju-

hatuse läbi suure Weneriigi liikmeteks ja Wene Keisri alamateks saanud. Sest ajast saadik oleme meie kõigest waenust ja sõakärast puutumata jäänud ja kallis rahu on igal ajal meie maad kosutanud. Wene walitjule ajal oleme meie wabaks rahwaks saanud ja otse uuemal ajal on Gestirahwa elu, meie kalli Keisri isaliku hoolekandmise ja armuliku kaitsmise al, igapidi paranenud, kindlamaks ja korralisemaks, lõbusamaks ja lahkemaks läinud. Kõige selle eest on iga Gestlane südamest tänuline ja armastab ja auustab oma heldet riigi isa iseäralise äratundmise ja truususega. Meie oleme senni rahulised riigi liikmed ja ausad Keisri alamad olnud, igapidi ustawad ja karmed kõiki kohusid täitma, mis Keiser ja riik meie käest nõuawad. See ei saa ka edespidi tõijiti olema. Ustawus ja truu kohuste täitmine on iga riigi alama kõige kaunim ilu ja ehe, tema saab ka Gestirahwast igal ajal ehitama ja temale auuks olema. Nõnda kuida meid meie usk Jumala sõna järele käsib: „Andke Keisrile, mis Keisri kohus, ja Jumalale, mis Jumala kohus,“ nõnda oleme meie senni elada püüdnud, nõnda tahab Gestirahwas ka edespidi elada, ja mitte nagu sundusega, waid südame-tunnistuse pärast. Meie oleme Weneriigi alamad ja tahame jels jääda ka edespidi. Nõnda kui meie maa oma geograhwialise seisuga ja olemise järele üks lahutamata liige sest suurest riigist ja tema krundist on, niisama lahutamata on ka Gestirahwas üks liige selle riigi alamatest. Aga seesinane ühendus ei nõua ialegi, et üks liige otse seesamasugune peab oleme kui tõine tema kõrwas, et käsi jalaks ehk jalg käeks, pää südameks ehk süda pääks saab, et kõrwad näewad ja silmad kuulawad. Wida enam iga liige omas kohas ja omas loomulises olemises seda on, kudas ja mis tarbeks teda loodud, seda täielisem ja tarwilisem ta on, seda enam tulu toob tema kõigele kehale, kelle küljes ta liige on. Sedasama wiisi saab ka Gestirahwas, kui liige suure

Weneriigi teha küljes seda tublim ja täielisem olema, jeda enam tarbeks minema ja tulu tooma, mida enam tema otse nende annetega, mis Jumal temale annud, otse ses kohas, kuhu teda Jumal paigutanud, ja otse ses loomus ja waimus, ses usus ja elukombes, mis temale kohane ja omane, tööd teeb ja waewa näeb, ammetit peab ja kohust täidab. Kõik nõudmine ja püüdmine, loomulist olemist ja järge ümber pöörda, on loomust wasta ja ei wõi kahjuta sündida. —

Kolmandaks peame tunnistama, et, kui siiski Cestirahwast mõneks teiseks rahwaks teha tahetakse, teda saksastada ehk wenestada püüetakse, see siis üks kahjuline töö ja tegemine on.

Juba kaks kolm rida kõrgemal tähendasime, et see loomust wasta on ja iga tallitamine loomust wasta on kahjuline. Inimene, keda saksastada ehk wenestada tahetakse, kangutatakse küll kergeste tema loomulikust ja emalikkust elupinnast wälja, aga istutamine muulaste mulla sisse ja kasvatamine wõõral wäljal on üliraske, kui mõne tarwilise tingimise täitmine puudub, wõimata. Inimesele seletatakse küll selgeste ja ruttu ära, et Cestirahwas pisukene ja kehwa, harimata ja koolitamata, ilma minewiku mälestusteta ja ilma tulewiku lootuseta, et Cestikeel puuduline ja meie kirja wara kõlwatu, — aga on sellega inimene waimu poolest wägewamaks ja töö poolest tublimaks tehtud, on tema sellega kõrge kooliõpetuse kätte saanud ja oma wana südametooruse surmanud, on temale sellega tõeste uued mälestused ja uued lootused, tõine keel ja tõine meel antud, hakkab ta kohe wõõrast kirja warast waimu toitu wõtma kaswaga ja kuhjaga? Ei mitte! Mõni üksik inimene wõib, kui kord kannab ja kõik tingimised täielised, sest uudisest osa saada, üks enam, tõine vähem, aga suurem hulk mitte.

Suur hulk, ka suurem hulk Saksa ehk Wene koolis käijaid, ei wõi ialegi kõrgeste koolitatud saada ega

karja kaupa kaugele rännata, et sääl uueste ümber sümbida. Riisutakse nemad süiski rahwa kehast ja ihust lahti, riisutakse neilt nende loomuline ja lubatud lugupidamine iseenesest ja esivanematest, nende keelest ja kombetest ära, siis rifutakse nende elu meelega ära. Uut olemist niisugused jo omaste hulgas ei saa ega wõi saada, oga küll kaotawad nemad weel seegi ära, mis neil enne oli ja mis iga rahwa seas armsaks ja ausaks, kalliks ja kauniks, tulusaks ja tarwiliseks peetakse. Nemad kaotawad armastuse oma rahwast ja emakeelt wasta ja hakkawad mõlemaid alatumaks, auutumaks, häbi asjaks pidama. Nad põgenewad Gestirahwast, salgawad oma sugu ja põlgawad Gesti nime. Armastusega suguwendi wasta kaob neil siis ka kõik osawõtmine Gestirahwa elust, nende õnnest ja õnnetusest. Neil on ükskõik, kudas wendade käsi käib, kui aga ise läbi saamad ja elada wõiwad. Nad ei pista kät külge, kui midagi uut rahwa kasuks käsite wõdetakse, nad ei tõuka tagant, kui wennad oma rasket elukoormat edasi tõmbawad. Nad ei leina leinajatega ega nuta nutjatega, nad ei ole rõõmsad rõõmsatega ega hõiska hõiskajatega. Nad käiwad kesket rahwast üht kõrwalist teed ja ei näe nähes ega kuule kuuldes. Nad on elawalt surnud. See on suur kahju ja walus wendadele. Oma terawa ja täielise emakeele jätawad mehed unustusse, ta on nende filmist halb ja harimata. Aga mis astub tema asemele? Igapidi puuduline ja poolik Saafakeel ehk weel puudulisem ja poolikum Wenakeel. Oma wana keelt ei taha nemad enam mõista, aga uut ei oska nemad ka, nad jääwad wiimati otse keelele. Mis seesinane keele kaotamine kaalub, et tea nemad uneski. Üks selge ja terve keel on üks suur ja kallis Jumala anne, mis meie inimestele üksi osaks saanud ja meid üle elajate kõrgesse ülendab. Keeles elab meie waim, tema läbi awaldab ennast meie sifimene elu ja tema läbi saab ta toitu. Saab keel ära segatud, siis solgitakse sellega ka meie waimu elu. Jääb keel kõngu ehk kinni,

fiis hakkab ka meie siimene inimene pödema ja läheb fiiduriks. See on suur õnnetus igale inimesele, ta rõhub inimest alla poole elajate arusse.

Uga sest ei ole veel küll. Kes omast rahvast loomust wasta lahutatakse, selle olemine saab sagedaste otse ära narritud. Kõik, mis Looja temale kodunt kaasa linkinud, loomuline isaisade wiis, esivanemate mälestused, wana tõe ja terawuse küld wana rahwa sõnades, wana nalja tilgad Eesti jutu jätkudes, kõik Eesti olemine ja elamine on temale hirmus. Ta teeb ennast meelega, aga mõistmata ja pöörasest pääst, kõigest puhtaks ja paljaks, mis temale enne kena ja kaunis, loomuline ja omakohaline, terve ja täieline oli; tema elupuu saab nii ära laasitud ja kõik õilmed nii täieste maha puistatud, et wana kare känd ja kõwad okkad üksi üle jääwad ja kaugeist juba kui okkad nägijale silma torkawad. On mees sedawiisi kõigest wanast warast waba, tema ise arwab wanast risust, siis klišterdatakse mõned wõõrad kumbed asemele, pokerdatakse pooli sõnu Saksa keelt ehk waewatakse Wenekelt nii et hale kuulda ja arwatakse, et nüüd Sakslane wõi Wenelane walmis. Mida vähem muud teda seks peawad, seda enam ja inetumalt tühib tema ise tõise rahwa sekka. Et endine Eesti wiis temale kõlwatu, siis käiakse kõrgiste ja ajetakse uhkust. Eesti raamatud on rumalad, neid ei loeta; wõetakse wõõra keele kiri kätte, seda ei mõisteta. Nagu läbi udu wõi une saadakse mõnest tühjast tühist aru. Waimu walgust mingisugust see ei anna; läheb õnneks, wähest mõne tumeda ja poolpimedada täadmise. Süda jääb seestpidi harimata, wäljastpidi wärwitakse inimest siit ja säält. Mida toorem süda ja mida tühjem pää, seda enam peawad lainatud kumbed ja rikkamad riidehilbud siimesele tühjusele wälimeseks fattedeks olema.

Et meie seletus sula tõsi on, näitab igapäewane elu igas paigas Eestimaa. Meil on üks iseäraline jagu inimesi, kellest suur hulk seda fujtu kannab, mis prae-

gu üleval maalifime. Saksa keeli nimetatakse neid „Poolsakslasteks“; Eesti rahva suu on neile tõise nime annud ja kutsub neid igal ajal „Kadaka-Saksteks.“ Nimesed on mõlemad tähtsad ja täielised küll. Niisugused sugusalgajad ja keelesõlrijad on oma olemise ja loomu poolest kängu jäänud kui kuiunud „kadakad.“ Loomuline priiskus ja värskus on neilt kadunud, wisa ja kalg puu ja kuivad nõelad üksi jäänud. Teab keegi ja tähendab seda neile, et nad mitte ei Preisist pärit ega Baierist wälja tulnud, waid Kuusiku talus sündinud wõi Mäe Mardri pojad, siis säravad mehed wälitulel leegitsema, otse nõndasamati kui nende nimekandjad mõnikord metsas. „Poolsakslased“ — ka tähtis nimi, sest nõnda nimetatud inimestel ei ole mingisugust täit olemist; nad on igapidi pooled ja poolikud inimesed. Sakslased püüawad nemad olla, aga ei jõua ega wõi olla. Loomust ja waimust paistab wana Estlane tahtmata igalt poolt kui ka wõõriti wälja. Wõõrad wiisid ja laenatud kombed ei ole inimesega ühte kasuud, nad ei ole siisimese inimese loomulised wälimesed awaldused, nad on, nagu mõned edemuse ehted, üksi fergeste külge finnitatud ja libletawad käies nagu naljakad lindid senna tänna.

Meie peame kõiki Kadaka-Saksu ja Poolsakslasi südamest kahitsema. Osast oma, osast aja, osast muu inimeste süü läbi on nemad kõigest kas täieste wõi pool ilma, mis meid muidu inimeste seltsis ja omas üksikus olemises elustab ja waimustab, mis meid tõstab kui wõjume ja finnitab kui wäsimet, mis meile iseäranis rõõmu teeb ja julgust annab, mis meile auuks ja iluks. Neil ei ole ei isamaad ei emakeelt, ei suguwendi ei südamefõbru, ei kirja ei kirikut, nad ei sünni ei Sakslaste sekka ei Estlaste arusse. Nad on igapidi poole ilma pääl ja poolikud. Aga kes täiuse poole püüab ja meelest mehine on, see põlgab kõik poolikut asja, ka Poolsakslaste nime ja seisust. Ta teab, et see igakord inimest auustab, kui ta oma olemise poolest täis mees on, ka

kui ta täis ja terve Gestlane on, aga see meest laidab, kui ta liha ega kala, ei toimane ega labane, ei Gestlane ega Sakslane ole.

Meie teame väga häste, et mitte kõik, keda rahvas Kadaka-Saksteks kutsus, ühesugused ei ole. Nende arus on ka hulk ausaid mehi ja ausaid perekondi. Meil ei ole ei õigust ega tahtmist, neid laita ehk noomida. Aga nii pikalt kui ka nemad oma südamega rahvast lahkuwad, oma loomulist kändu kinni püüawad katta, oma esivanemate Gesti nime asjata mõnd tõist wasta ära wahetawad ehk tema Saksa moodi wõi Wene wärki ümber sepitsewad ja puudulist wõõrast keelt kallimaks peawad kui oma täielist emakeelt, peame meie seda kõigiti ja kindla sõnaga laitma. See on häbi asi ja kahjuline kõigele rahwale, neile enestele ja nende lastele.

Ka lastele? Kudas nii? Nende ribad kirjutaja on mitu aastat koolmeister suures ja mitmeklassilises koolis olnud, kus ka hulk Gesti lapsi õppimas oli. Ta on sääl oma silmaga näinud, mis sest wälja tuleb, kui mõnes majas wanemad ja perekond puudulist ja poolikut Saksa keelt räägiwad. Niisuguste Gesti wanemate ja perekondade lapsed on läbistikku arwates palju tuimemad ja kangemad õppima, kui noored Gesti poisid, kes puhtast talu toast tulewad ja enne Saksa kooli saamist kodu selget Gesti keelt rääkisiwad. See on ka loomuline asi ja terge ära seletada. Zuba ülemal tähendasime, et keeles inimese waim elab ja üksi keele läbi tema ennast täieste awaldab. On keel puuduline, waewaline, sõnadele ja käändudele waene, mõtetele ja tuumale aher, siis peab ka waimu elu ja awaldamine puuduline ja waewaline olema. Laps ei saa täielist äratust, juhatusi, seletusi; tema waim ei õpi terawast tähele panema ja selget wahet tegema; kõik mis lapsele kätte antakse ehk temaga ette wõetakse, saab üksi nagu kirwega tahatud; peenemaid riistu wanemail ei ole, saeb ja firklid, hõõwlibid ja wiilibid, oherdid ja päitlid puuduwad. Rafist ja

wärmist, mis weel asja iseäranis nägufaks ja lapsele armsaks teewad, neist ei ole juttugi. Kudas wõib lapse waim sääl ärata ja elufaks saada, kudas meel tähelepanijaks ja terawaks minna? Ta peab tuimaks jääma. Üles arwamata jäägu weel need keele wead ja kõlwatumad kõne läänud, mis laps nagu emapiimaga sisse imeb. Nad on pärast ütlemata rasked lapse keelest wälja kiskuda ja tema kõnest kaotada. Iga koolmeister wõib selle üle tunnistust anda. Mõned wead on nii wiisob, et nad mitme mehe kõnest ka siis weel täieste lahkuda ei taha, kui meestest kõik õpetuse kammid üle teinud ja mehi kõik soad ära suginud, kui nad uniwersiteedi päält ära tulewad. See on puudulise ja wigalise keele süü isamajas lapse põlwes. Palju parem on lugu selle poolest puhtas talu peres, kus folkimata Eesti keelt räägitakse. Iga emakeel, nimelt iga rahwa keel, ka meie Eesti keel, on oma wiisi üks imeline ehitus, üks igapidi täieline wärf ja waimu riist. Nii kaugele kui rahwa waimu elu ja mõtted ulatawad — ja need ulatawad igal ajal ja igas paigas kaugeemale kui laste olemine ja laste mõtted —, nii kaugele ja nende piirte sees on rahwa keel iga asja ja olemise kohta ütlemata teraw ja selge. Igal asjal, igal tallitusel, igal olemisele igal iseäralisel loomuse häälelgi on oma iseäraline nimi kõik nägemised ja tähelepanemised maalib rahwa keel nii nägufaste ja nii selgeste meie waimu silma ette, et ka ükski maalmeister neid nii hästi, weel wähem paremine üles ei wõi maalida. Pääle selle on rahwa keel täis tuumafat eluõpetust ja terawat loomulist tarkust, mis iseäranis wana rahwa sõnadest ja kõne kändudest wälja paistab. Rahwa keeles elab kõik rahwas kokku wõdetud nagu üksainus mees; mis tuhanded pääd ja tuhanded aastad iale wälja arwanud ja üles leidnud, mis nemad targaste ja terawaste mõtelnud ja ütelnud, see on kõik korraga tallele pandud rahwa keele sisse. Et asi nii on, siis on ka igal ajal ja igal maal kõik mehed, kes

oma sõnaga wägewad olnud ja jäädawat waimu wara firja pannud, hoolega rahwa feelt tähele pannud ja teda usinaste uurinud. Nii on meie usuisa Lutherus teinud, nii on enamiste kõik kuulsad laulikud ja kõnepidajad täielikult kõnelema ja laulu looma õppinud. Rahwa feel on üks kulla kaew, kust igaiüks, kes waimu tööd teeb, warandust waranduse järele wõtta võib ja ta ei lõpe iale otsa. Võib see laste kaswamise ja kaswatamise juures kõik tühi asi ja tarbeta olla? Mis tuhanded teinud ja aastasaad walmistanud, mis kõrgest koolitatud inimesed üles otsiwad ja õpetuseks wõtawad, mis nii tuumakas ja täeline ja süsti nii selge ja läbi paistja, nii kerge ja kohaline waimu toit — see on: kõige rahwa feel, inimeste emakeel — see ei peaks lastele ei midagi tähendama, neile ei mingisugust tulu tooma? Üksi rumalus ja mõtlemata meel wõiwad seda arwata. Lastele on teda iseäranis tarwis, weel enam tarwis, kui kõigile muile, sest iga õige laste kaswataja peab tunnistama: lapsi kaswatates ja koolitates peame kõige täielisemaid riistu tarwitama, meie peame neile kõigest waimu wiljast kõige paremat ja peenemat rooga pakkuma; siis üksi kaswawad, siis üksi kosuwad nemad waimu poolest. Lastele ei ole ka kõige parem toit weel täieste hää, on üks teraw koolmeister ütelnud ja ta on wäga targaste ütelnud. Mis peame siis selle järele nende kohta ütleva, kes oma ilusa emakeele uksest wälja ajawad ja pooliku Saksakeele laste kaswatajaks seawad, kes kõik salwed ja nurgad wanast isaisade warast puhataks pühimad ja oma ihusugu laenatud raasukestega toitma hakkawad? Nad on täadmata oma laste waimu elu waenlased. Nad suluwad ise ja meelega kõik piima sooned ja elu hollikad kiuni ja annawad selle asemel lastele kas kuime koorusest närida või raisku läinud raasukest wesi leemega. Mis ime siis, et lapsed waimu poolest põdema ja kilduma hakkawad ja wiimati lahjaks ja tuimaks jääwad. Ja see põdemine ja kildumine

on iseäranis kahjuline. On mõsu jo noores eas ära rikunud, siis paistab see ka täiskaswanud puust välja. Rõik kärneri kunst on sagedaste asjata; mis wigaline oli, see wigaliseks jääb. Niisama wähe on tõiselt poolt see ime, et puhtad põllumehe pojad ja selges talu suitsus kaswanud külapoisid läbistiffu palju terawamad ja targemad ja, kui esimesist raskusist keele poolest üle on saadud, linna koolis palju kergemine ja rutemine edasi lähewad. Nad on kodunt midagi kaasa wõtnud, mis Kadaka-Salste lastele saada ei wõinud: wirgema waimu, terawama tähelepanemise, enam harjunud mõtlemise ja kindlama meelespidamise.

Emakeele põlgamine ei oli mitte üksnes häbi ja kõigipidi inetu asi, waid ta on ka kahjuline ja nuhtleb ise iga põlgajat fibedaste. Üks kuulus Saksa laulik ja Jumala sõna sulane, Herder, ütleb korra: „Kes omast emakeelest lugu ei pea, see ei ole mitte wäärt, et teda inimeseks nimetataks.“ See on raske kuulda, aga sügaw tõe sõna. Mis teeb emakeele põlgaja oma põlgamisega? Ta wiistab see Jumala ande meelega metsa, mis meid iseäranis inimeseks teeb ja elajatest lahutab, mis meie waimuelu koda, tema toitja, tema tööriist. See on ühelt poolt tänamata, tõiselt poolt meeletu töö. Seda üks õige ja terve inimene ei tee. Kes arwab ja usub, et mõni õpitud wõõras keel ema keele asemel täieste ära täidab ehk päälegi weel inimese waimu poolest wägewamaks ja tugewamaks teeb, see eksib wäga. Mõned ülsikud wõiwad iseäralisel õnne teel wõõra keele nii ära õppida, et ta neile uueks emakeeleks saab, suurem hull ei iale. Suurem hull peab pooliku, enamiste wäga pooliku tundmisega rahul olema. Seefinane poolik mõistmine ja oskamine wõib küll ka inimesele tulus olla ja kannist abi anda, kui ome asju ajame ja käitfids käime; ta on tänuwäärt kaaswara elu tee pääle, kui teda mõistlikult kui tuge tarwitame ehk teda kui mõnda kõrwalist teemoonale pruugime. Aga tema pääle

kõik oma elu ja olemist põhjandada, on üsna pöörane ja vastu oksa. Poole keelega Kadaka-Saksad on niisuguste inimeste sarnased, kes omad loomulised jalad alt ära lasewad wõtta ja siis karkude pääl käima hakkawad. Oma loomuliste silmadega waadates näitab ilm neile liig igapäewane ja talupoja riidis, nad panewad paksud wärwitud klaasid ette ja armawad siis õigeste ja ma ei tea mis ära nägewat. Ja niisugused kargud ja prillid muretsewad nemad jo wara ka oma lastele. Sellega rikuwad enese ja oma laste waimu elu ise ära. Nad teewad omas rumaluses iseene ja omad lapsed täadmata ja tahtmata õnnetumaks.

Zumal hoidgu Eestimoad selle õnnetuse eest, et tema nõukamad peremehed ja pärismaapidajad meie parema aegade abiga Kadaka-Saksteks saawad. See ei wiiks meie rahwast ei sammukest edasi, waid kõigipidi ja mõõtmata maa taha tagasi. Iseäranis saaks meie noor sugu ilma süülta nagu nuheldud, sest siis oleks tuimus ja rumalus tema pärandus. Ei, armsad wennad ja ausad rahwa sõbrad! Emakeelt ei tohi meie põlata ega salata, kui õnnelised tahame olla ja õnneliseks jääda. Meie Eesti emakeel on meid enne waimu poolest kaswatanud ja kosutanud, tema kaswatagu ja kosutagu meid ka edespidi oma wõimsa ja loomulise waimupiimaga. Zumal on teda meile annud ja asjata ei ole tema midagi loonud. Oleme meie tema läbi kõwaks ja kindlaks, tubliks ja terawaks, hakkajaks ja wõtjaks, mõistlikuks ja mõtlejaks kaswanud, siis õppigem selle kindla põhja pääl ka muud keeli, mis tarwis ja igauks tahab; see on keelamata ja kasuline. Oma emakeel olgu meil igal ajal meie kodukeel; tema walitsegu täieste majas, kirikus, koolis. Oleme meie wõbraid keeli õppinud, siis juhtigu ja saatku need meid, kui kaugel käima pääl oleme ehk kui mõnesugusid asju ajame ja tõlku tarwitame. Nemad olgu meile armsad sõbrad ja lahked seltsimehed, aga ei iale peremehed. Peremees olgu ja peremeheks jäägu meie

Õesti emakeel; tema õitsegu ja elagu igal ajal, tema kaswagu ja kandku waimu wilja rohkest; siis õitseb ja elab ka Õestirahwas, siis käib tema käsi häste ja kannab tema töö kaunist wilja. Ja oleme meie ses loomuses, olemises ja elus, kelle sisse meid Jumal säädnud, terwed ja täielised, tublid ja terawad, siis oleme meie ka tublid ja täielised riigi alamad, terwed liikmed meie suure riigi keha küljes.

Iga lugeja võib nüüd ise ära arvata, mis suur kahju sest sünnib, kui Õestirahwast saksastada ehk wenestada püüetakse. Riisugune püüdmine sünnitab selgid Kadaka-Saksu ja Poluwarnikkusid, kes ei Sakslased ei Õestlased, ei wenemehed ei maamehed ole, waid puhas poolikud ja igapidi puudulised inimesed. Ta sünnitab sugusalgajaid, kes waluks wendadele, häbits enestele ja naeruks ilmale. Ta rikub rahwa keele ära ja teeb sellega täielise waimu ja südame harimise siin maal wõimatumaks. Ta raiskab meie weel sündimata ihusougi ära ja sunnib temale rumaluse ja tuimuse wägisi ja ilma süüita pärisosaks.

See on kõige saksastamise ja wenestamise pääkahju. Aga meie võime oma maa olemist ja elamist kõigiti terawaste läbi katsudes, weel mõne asja juure lijata, mis kõik kahetsemise wäärt ja suurt jagu sest ekki läinud arwamisest wälja tulnud, et Õestirahwast Saksa ehk Wene rahwas peab saama.

Kes meie uuema aja kirjja wara tunneb ja kõiki neid raamatuid lugenud, mis wiimisel aastail wäljatulnud, see teab, et neid wäga wähe ja seegi pisukene hull puuduline on. Neid peaks palju enam olema ja nad wõiksid häste tuumakamad olla. Meie rahwa elu ja olemine on praegu mitmetpidi paranud, rahwas nõuab ka enam ja paremat waimu toitu kirjade seest. Aga ta ei leia nii palju kui tarwis ja mitte nii hääd kui tarwis. Meil puuduwad osast ka kõige tarwilisemad kooli-raamatud ja rahwa kirjad. Kust see tuleb? Muidu onnmeti püüetakse iga-

pidi — seda peame awalikult ja tänuga tunnistama — rahwast kanniste harida ja teda tema elus edasi amitada. See tuleb sest, et otse neil, kelle käest meie kirjatööd oodame, kes oma ammeti ja elu seisuse poolest rahwale raamatuid kirjutama peakswad ja oma kõrgema waimu harimise pärast ka wäga häste wälja anda wõikswad, et otse neil mitte täit armastust Gestikeelt wasta ei ole. Nende silmist on Gestikeel kadumas ja peab kaduma. Kudas wõime meie siis loota, et nemad seda kaduwat asja išeäranis armastawad ja päälegi weel täieste ära õpiwad, teda uuriwad, terawaste tähele panewad ja täielisemaks hariwad. Neil jääb Gestikeel äramõisteta wal wiisil nagu kõrwalisjeks asjaks, keda nii palju tähele pannakse ja nii pikalt pruugitakse, kui hädaste tarwis. Mis otse häda tegema ei sunni, jääb tege mata. Niisugustel meestel peab siis ka tahtmine ja oskamine, Gestikeeli kirjutada ja raamatuid wäljaanda puuduma. Mis nad Gestirahwa waimuharimiseks teha tahawad ja jõuawad, seda teewad nemad sakstastamise wiisi. Koolides katjutakse Saksa keeli õpetada ja antakse õppijaile Saksa keeli õpetusraamatud kätte. Et Gestikeelt häste ei tunta, siis üteldakse weel päälegi mitmelt poolt: tema olla nii puuduline ja harimata, et temas midagi täielisel wiisil kirjutada ja õpetada ei wõi. Et asjalugu meil nii on, ja ta on nii, siis ei ole see ime sugugi, et meile kõrgemalt kohtadest ja enam õppinud meeste käest kirju ei tule, maha arwatud mõni raamat ehk raamatukene, mis, nõnda kui juba tähendasime, häda sundusel tulema pidi. Kõik Gestikeeli kirjuta mine ja trükki panemine on praegu suuremat jagu niisuguste meeste asi, kes mitte täieste nii palju õppinud ei ole, kui asi tarwitab, mis üle nad kirjutawad. Ka palukesed, mis „Postimehele“ pauna pistetakse, on ena miste alati liht lugejate anded. See ei peaks nii ole ma. Neil on õigus, neilt, kelle waimu wara suurem ja kes ammeti poolest mitmet wiisi rahwa juhata-

jaks ja kasivatajaks seatud, enam nõuda. Meie teame väga häste, et kõigile mitte üht wiisi ja ühe võrra andeid ei ole antud otse kirjutamise pääle, niisamati teame meie ka väga häste, et meie ammetnikude töökonnad paiguti väga suured on, nii et wähe aega üle jääb, muu pääle mõelda kui otse selle pääle, mis meie kõige ligimene ameti kohus on. Aga siiski ei tohi meie salata, waid peame tõele auu andma ja ütleva: Gestirahwale wõib ja peab edaspidi enam kirjutatama. Kirjutatud ja trükitud sõnal on suur wägi ja wõimus ja ta ulatab igale poole, ka kõige wäesmasse hurtsikusse ja kõige kõrwalisemasse maa nurka. Jätame meie rahwale kirjutamise hooletusse ja unustusse, siis on kõik meie töö tegemine ja wacwa nägemine waimuharimise põllul poolik asi. „Kõik kiri saadab kasu õpetuseks, noomimiseks, parandamiseks, juhatamiseks,“ kirjutab apostel Paulus Timoteusele (2 Tim. 3, 16). Igamees teab, et see sõna pühast kirjast on üteldud; aga tema sünnib ka väga häste iga muu õpetliku ja mõistliku kirja kohta ja meie peaktime Gestimaal seda palju, palju enam tähele panema ja täitma. Waadagem üle piiri Saksamaale ehk ka Soomemaale! Sääal on ka inimestel ametit ja tööd palju ja aega puudus, aga kudas kriibisewad sääal siiski süled ja kudas käiwad kirjad. Otse ime on mõni tük, mis mehed ära teewad. Kahelksa ja kümme tundi toimetawad nemad päewas selget ameti tööd ja siiski on neil weel aega ja jõudu küllalt, kirjatööd teha. See ei ole küll igamehele antud, otse niisamati teha, aga koguni wõimata ei ole ta sin ka mitte. Jätame meie aga kõik jaksastamise ja muuks tegemise mõtled maha ja wiskame meie kõik kõrwalised plaanid metsja, siis saab asi palju paranema. Tahame meie rahwa elus üksi rahwast, tema ihu ja waimu elu, edasi awitada, seda üksi ja ei muud midagi kõrwalt, siis ei wõi see muidu olla ja tõsiti tulla, kui et meie tema

keelt ja tema iseäralist Jumalast antud olemist armastame, teda harida ja täielisemaks teha püüame ja nimelt selle põhja pääl, mis Jumal ükskord pannud. Meie ei wõi siis teisiti elada ja ammetit pidada, kui et meie ühtlasi jõudu mööda tema kirja wara eest hoolt kanname, teda kaswatame ja kaunistame. Jumalale tänu, meil on mehi küll, kes igasugusid ammetid pidada ja kohusid täita jõuavad. Kaowad aga mitmed ebaarwamisjed ja ebalootused meie seas, mis meid eksitanud ja weelgi eksitawad, siis saab ka meie kirja põldu paremine haritama ja saab tema rohkeimat ja wõimsamat wilja kandma.

Tõine asi, mis meil iseäranis meeles mölgub ja ka sakstastamise süüks arwata tuleb, on enam õpetatud meeste kui rahwa asi. Aga siiski mööda minna temast ei wõi meie mitte. Nõnda kui majal, on ka meie rahwal ja maal mitu asja ja olemist, mis õpetatud meeste iseäraliseks uurimise asjaks wõiwad tehtud saada. Neist saab siis paljugi targemat tundmist ja täadmise riik kaswab nende arutamise läbi suuremaks. Niisugused asjad on, näituseks, rahwa keel ja tema mitmeharulised murded, rahwa wanaaegsed mälestused, laulud ja jutud, wanad sõnad ja mõistatused, rahwa praegused kombed ja weel järele jäänud ebausik, kohtade ja paikade nimed ja mõni muu tähtis asi rahwa elus ja tema asupaikades. Majal, näituseks Saksamaal ja Soomes, otsitakse neid nimetatud asju hoolega üles ja uuritakse neid igapidi läbi. Iseäranis noored mehed, kes uniwersiteedi pääl õppimas, korjawad omal priiajal, kui koolid kinni, ja ka muidu, mitmesugust materjaali isamaa asjust, üks seda, tõine teisest, mis otse tema õppimise ja wainnu töö kohta käib ehk muidu otse temale sündis on. On materjaali tarwiline jagu käes, siis tehakse arutust ja otsust. Meil Gestimaal ei mõteldagi nüüd häste see töö pääle ja ommeti seisab suurfool kesket maad ja õppinud mehi on küllalt.

Mõni aeg tagasi, kui mõttes rahwa tulewiku pärast segamata oliwad, oli lugu palju parem. Dnnis Rosenplänter Pärnus andis hulga sõbrade abiga terve ajakirja wälja, mis ükst Gestickelest seletust tegi ja õpetust andis. Knüpfser Kadriinas Wirumaal, Glanström Järwa = Jaanis, Schüdlöffel Jõeleftmes Harjumaal, tohter Faehlmann Tartus ja mitu muud meest korjasiwad mõnesugusid rahwa mälestusi ja paniwad neid kirja. Tartu Saksakeeli ajakiri „Inland“ tegi neist sagedaste seletust. Dnnis Ahrens Kuusalus Harjumaal ja jälle Faehlmann Tartus kirjutasiwad mitu õpetlikku raamatut Gestickelest. Neus Tallinnas andis jao wanu rahwalaulusid wälja. Aga kaks kümme wiimist mööda läinud aastat on selle poolest palju waesemad. Neli ainust meest on uue- mal ajal selle põllu pääl tänuäärt tööd teinud. Need on: akadeemikus Wiedemann Peterburis, tohter Kreuzwald Wörus, koolide inspektor Ruffswurm Haapsalus ja gümnaasiumi koolmeister Holzmayer Kuressaares. Herra Wiedemann uurib jo mitu aega sügawaste meie keelt, herra Kreuzwald on palju rahwa mälestusi kokku jäänud ja wälja annud, herra Ruffswurm on iseäranis Rootslaste elu Läänemaal tähele pannud ja selle üle kaunist seletust teinud, herra Holzmayer on ühe raamatuse wana Saarlaste sõdimise wiisist ja tõise raamatu hilja aega Saarlaste muist wanust mälestusist kirjutanud. Aga neist ausaist töötegijast tähendatud põllu pääl on kaks wanad hallpääd ja pea ülemal nimetatud meeste ajalised, tõine kaks, herrad Ruffswurm ja Holzmayer, Saksamaalt tulnud ja wäljasmaa mehed. See töö, mis nemad teinud, ei wõi siis ka sugugi uuema aja ja meie oma õpetatud meeste rehkningi pandud saada. Meie noorem põlv ja meie omad õpinud mehed ei ole wiimisel kahel aastakümnel niisaste kui mitte midagi selle poolest teinud ja ommeti on meie uurimise ja kõigesuguste täadmiste töö muidu

Kauniste ja igapidi kaswanud. Seesinane puudus on nii suur ja selge, et ta meestele, kes majalt sija tulewad ja omal maal tõisiti nägema on harjunud, koha ja walusaste silma paistab. Seda on mitu wäljasmaa meest oma juuga ja selge sõnaga tunnistanud ja meie hoolimata ja tuima meelt wäga kahitšenud. Aga kudas peame meie seda hooletust ja tuimust wabandama? Wabandada ei wõi meie teda kudagi wiisi, aga küll ära seletada, kust ta tuleb. Ta tuleb sest, et meie aega ja meie silmist kõik ülewal üles arwatud iseäralised uurimise asjad hinnatumaks on läinud. Nad on Eesti asjad ja neil ei arwata mingisugust tähendust tulewase aja kohta olewat. Tulewikul saab, nii rehtendatakse, tõine rahwas, tõine keel, tõine olemine siin elama, kes mõistlik tahab ennast siis kaduwate asjadega ja wana tühja järele jäänud riiguga waewata. Mida rutemine tema mälestustki kaob, seda parem; ausam ja tululisem on, uut aega ette walmistada ja Saksa seemet külwada. Sakstamise mõtted ja sakstamise püüdmine on see pää ja päris süü, mispäraast uuemal ajal Eesti asju nii wähe uuritud ja nüüdki uuritakse.

Kõik sakstamine ja weneestamine on wiimseks ka sellepäraast kahjuline, et ta mitmetpidi rahu meie maal rikub ja mitte täit ühtmeelt idaneda ei lasse. Rahu on üks iseäranis kallis Jumala anne, temata ei wõi kuski korrapäraline töö kosuda ja õnneline elu õitseda. Üksmeel seisab waenule ja wihale kindlaste wasta ja teeb ka nõrku kõwaks igale ausale tööle. Sellepäraast manitseb meid ka püha kiri: „Olge usinad ühtmeelt pidama waimus rahu sideme läbi“ (Ew. 4, 3.) Et püüdmine, meie rahwust, see on: meie iseäralist olemist keele ja loomu, usu ja elu poolest, kaotada, rahu rikub, on selge. Rahwus on igale rahwale Jumalast antud. Tema on üks kallis kaaswara, mis meie esivanemait pärimine ja siis jälle omile lapsile päranduseks jätame. Tema pääl ja tema sees elab rahwas terweste, täieste ja tubliste. Sellepäraast siis ka

iga õige rahwa liige oma rahvust armastab ja tangede vastu paneb, kui teda riisuda tahetakse. Päälekäimine rahvusele sünnitab loomulisel viisil vastupanemist, ja kus pääle käialse ja vastu pannakse, sääl on sõda, sääl ei ole rahu. Seda võime majal näha, seda näeme ka siin meie maal oma viisi. Aga kus sõda sõitmas, olgu ka sõna ja sule sõda, sääl sünnib fagedaste tahtmata asju, mis mitte hääd ei ole, mis meie mitmetpidi väga kahitsema peame. Jätame kõik muud asjad kõrwale ja tuleme oma minewaastast tööd Aleksandri-kooli asutamiseks meele. Asutajad tahavad seda kooli Eesti oma rahvuse pääle rajada ja selle loomulise põhja pääl Eestirahwa waimu edasi harida. Kõigest poolt waieldakse selle püüdmisele vastu ja tahetakse kõisiti teha. Mis on waidlemisest mitmes paigas wälja tulnud? Wõõlemilt poolt, ühelt enam, kõigest vähem, on sõnu üteldud, mis enam kahju teewad kui kasu saadawad. Nimetatamata jäägu weel, et iga töö, mis riieldes tehakse, üksi poolikult edeneda võib. Rahu ja ühtmeelt on meile igapidi tarwis, kui meie maa ja rahwa olemine ja elamine õigeste ja täieste kõisema peab minema. Kõik kõigest rahwaks tegemine on ja rikub rahulist ja ühemeelelist tööd. Ta teeb meie elu segaseks ja raskeks. Päälegi rõhub seesinane segadus ja raskus meid kahetõrdselt, sest ühelt poolt püüetakse sakkastada, kõigest poolt weneštada. Niisugune õige tee ja tööd on, et meie Eestirahvast harime jädame, waimu ja elu poolest loomulisel viisil, see on: tema oma rahvuse põhja pääl, isamaale kasuks, Jumalale auuks.

Kudas peab siis Eestirahwa waimuharimise tööd edespidi tehtama? Et meie seltsused ja arutused wiimati liig pikkaks ei lähe, kostame lähidelt.

Esiteks peab Eestirahwa õpetamine ja juhatamine loomulisel viisil, see on: rahwa oma keeli, Eestikeeli sündima.

Nii pitaalt ja nii palju kui rahwale koolisid tarwis, peab neis kõigis Eesti keeli õpetatama. Nõnda kui meie elu ja tema tarwitused näitawad, peab meil kolm jagu rahwakoolisid olema: külakoolid, kihelkonnakoolid ja maakonnakoolid. Kaks esimest jagu on meil olemas, kolmas selts puudub. Et meile külakoolid ja kihelkonnakoolid tarwilised ja tulusad, on küll igamehe silmist waidlemata tõsi, meie siis ka neist pikemat arutust siin teha ei taha. Andku aga Jumal, et nad edespidi weel enam õitsemata lähewad ja weel kannimat ja tuumakamat wilja kannawad Eesti rahwa waimu ja südame harimiseks, kui see senni võimalik oli. Eündigu neid weel nii palju pääle kui tarwis ja nuretsugu iga wald ja iga kihelkond hoolega selle eest, et nende küla ja kihelkonna koolid aast' aastalt ikka täielisemaks ja paremaks saawad. Aga, et meile ka weel kolmandat seltsi koolisid tarwis, ei ole raske ära seletada. Dieie linna kreiskoolid näitawad seda selgeste. Neis on enam kui pooled koolipoisid Eesti lapsed ja suur hull maalt. Kreiskooli õppijast läheb küll jagu pärast õppimise aega omalt maalt ära, et majal elupaika ja ametit otsida, aga suurem hull jääb ommeti siia ja pöörab rahwasse tagasi. Need peakõwad kõik loomulisel wiisil oma emakeeli õpetatama ja toots see neile lühema ajaga palju enam tulu, kui mõdra keele kreiskoolid, kus nad senni käiswad. So nüüd kasvab kreiskooli tahtmine ja panemine maalt iga aastaga, nii et, näituseks, siin Tartus pea iga pooleaasta algusel hull poisesa ruumi puudu'e pärast tagasi peab minema, kui nad ka täieste ette oliwad walmistatud. Edespidi saab koolitamise hinna ja jõud weel enam kasvama ja uusi kreiskooli wäärilisi koolisid saab hädaste tarwis olema. Meie peame selle eest muretsema, et meile iga maakonda üks kõrgem, häa kreiskooli oruline rahwakool saab. Linna Saksa koolid ei ole meile, nõnda kui meie jo aasta eest pitaalt seletasime ja ka ülemal paiguti nagu

förwalt tähendasime, ühelt poolt mitte igapidi kohalised ja parajad, teiselt saavad nemad pea nii täis saama, et lapsi senna nii palju sisse ei mahu, kui tahetakse. Linna koolid on pääle selle suurt jagu linna oma kulguga asutatud ja saavad nemad linna laekast kodanikkude maksudest üles peetud. Meil ei ole siis ka mingisugust õigust nõuda, et niisugused koolid lapsi maalt wasta peatwad wõtma. Eünnib see siiski, siis on see armu ja armastuse asi. Weel wähem tohime meie loota, et linnod maa laste pärast uusi koolisid saawad asutama. Meil on isegi omad kulsud ja maksud. Meile on kõrgemaid Eesti koolisid tarwis ja meie ise peame neid muretssema, nii palju kui jõuame. Sjal maakonnal peaks neid üks olema ja sellepärast nimetame meie neid maakonnakoolideks. Asutataw Alessandri=kool tahab il's niisugune olla ja on teda ülemal kuultud arutuse järele wäga tarwis.

Wias ja tudas neis koolides õpetada tuleb, ei wõi ega taha meie siin pitkemalt seletuse asjaks teha. Wii palju aga tähendame, et külakoolides üffi seda õpetatakse, mis igale hingele ainult wõja. Kõik nõõrad keeled jääwad sääl förwale. Kihelkonnakoolid ajawad külakoolide õpetust täielisemalt edasi ja peawad sedawiisi säetud olema, et iga õppija neis ka Saksa ja Wene keelt wõib õppima hakata, et tal pärast, kui tahtmist on, wõimalik oleks, maakonnakooli ehk majale kõrgemasse kooli minna. Maakonnakoolides peab Saksa ja Wene keelt tubliste ja täielikult õpetatama. Kes waimiharimise poolest kõrgemale tõusta tahab, see peab Saksakeelt tundma. Saksakeele kirja wara on iseäranis suur ja tuumakas ja wõib säält igasugust õpetust ja juhust saada. Wenekeel jälle on meie riigi keel ja on teda iseäranis ammetnikkudele ja asjaajajatele hädaste tarwis. Kes wahest senni on arwanud, et meie nimetatud keelte õppimist Eesti lastele sugugi ei soowi, see näeb ja tunneb nüüd selgeste, et see arwamine eksitus

on. Meie ei ole Saksa ja Wene keele õppimisele sügugi wasta, waid soowime veel päälegi, et mõlemaid nii palju ja nii täieste õpitud saaks, kui aga wõimalik. Sest saawad ühikulud ja nende läbi ka kõik rahwas kannist tulu tundma. Mis meie enne ja nüüd laidame ja ka edespidi laitma saame, on see, et mõned keele õppijad ja tundjad oma emakeelt põlgama hakkawad ja õpitud keele sääl ammetisse panewad, kuhu ta ei sünni. See on ühelt poolt inetu häbiasi, teiselt poolt kahjuline. Igal ajal olgu oma loomuline koht ja kord, töö ja tallitus, siis on kõik joones. Peaks jälle teegi arwama, et see meie keelele kehwise tunnistuseks ja koolidele sandiks louks, kui wõõra keelte abita läbi ei saa, siis wastame: Igal maal õpetatakse ja õpitakse kõrgemais koolides pääle emakeele ka üht ehk kaht wõõrast keelt, mõnikord ja mõnes paigas veel enamgi. Saksamaal õpitakse Prantsus- ja Inglisekeelt, Wenemaal ka neidsamu ja veel Saksakeelt, Soomemaal Rootsi keelt ja Wenekeelt, aga ka Prantsus- Inglise ja Saksakeelt. Uuemad ajad on niisugused, et igas rahwas enam haritud inimesed pääle oma emakeele veel üht ehk kaht wõõrast keelt mõistma ja ostama peawad. Muidu ei saa hästi läbi. Prantslased on igal ajal iseäranis uhked oma keele pääle olnud ja ei tahtnud muist keeltest palju hoolida. Aga wiimne sõda, mis neil Sakslastega oli, tegi meestele walusal wiisil selgeks, et pääle Prantsuskeele veel mitu muud keelt wäga tulusad ja tarwilised on. Nad õpiwad nüüd wõrgaste Saksa keelt ja tõisti tutwamaid Europa keeli. Gestlastele on kõige tulusamad ja tarwilisemad Saksakeel ja Wenekeel. Meid õpetatagu ja õpitagu meie kõrgemais koolides.

Aga kui kaugele tahawad siis Gestlased oma koolidega minna? Nii on mitmelt poolt meie käest küsitud. Nii kaugele kui tarwis ja nii kaugele kui jõud kannab, kostame meie. Meile on praegu pääle küla ja kihelkonna koolide veel jagu kõrgemaid koolisid ehk maakonna

koolisid tarwis, meie püüdmine peab olema, neid ka tõeste ilma sünnitada. Võimata ei ole nende asutamine ka mitte, kui aga õigel ja kindlal viisil ise tahame. Mis tulewane aeg veel tarvitab ja jõuab, ei ole meie ära arvata; see jäägu Jumala ja meie järestulejate hooles. Teeme aga meie seda, mis käesolev aeg nõuab, siis oleme meie oma kohuse nüüd täitnud ja ka tulewikule õige tee ette ajanud. Univerfiteeti, näituselks, ei ole meile omast läest ei tarwis, ei jõuaks meie teda ka kudagi viisi üles pidada. Selts on meil waimu jõudu ja raha nõuu liig wähe. Aga peaks tulewased põlwed ja aastasaad teda süieki oma keeli tarwitama ja teha jõudma, siis ei wõi meie sellele midagi wasta ütelda. Mis tõeste tarwiline ja loomuline, saab süündima, tahtku meie wõi tahtmata; mis wõimata ja puhas unenägu, jääb midugi tulemata.

Aga oleme meie siis sellele wasta, et praegu ja edespidi noored Gestlased uniwersiteedi pääle lähewad ehk mõnes muus Saksa koolis õppida tahawad. Ei sugugi! On kellesgi tahtmist ja jõudu, seda teha, siis mingi tema senna ja õppigu nii kaugele, kui wõimalik. Mida enam ja paremine tema õpib, oma waimu ja südant harib, seda parem temale, seda tulufam inimeste seltsi liige saab tema olema. Meie nõuame aga üht ja seda kindlaste, et ta omale rahwale selga ei pööra ja teda ära ei unusta. Sellega jõuame meie tõise tüki juure, mis hädaste tarwis, kui Gestirahwa waimuharimine täieline peab olema.

Tõisefks on tarwis, et Gestlased, olgu nemad kus koolis tahes käinud ja pidagu nemad pärast mis ammetit tahes, igal ajal Gestlasteks jääwad. See on: Nemad peawad unustamata meeles pidama, et nad Gestirahwa lapsed ja Gestlased nende lihased wennad, et siis ka iseäranis nende kohus, Gestirahwa waimuharimise ja elu parandamise eest hoolt kanda.

Seda on mitmetpidi ainult tarwis. Ülemaal sai tähendatud, et meie kirjawara veel kehwa ja puuduline ja et jo praegu enam waimu toitu nõuetakse kui kätte antakse. Kes on kõige loomulisemad selle puuduse parandajad? Kes wõiwad meile kõige kergemine ja paremine waimu rooga valmistada? Kes muud kui õpetatud ja koolitatud Gesticlased ise. Nemad tunnewad täieste Gestickeelt, neil on rahwa iseloom, rahwa kumbed, rahwa mitmesugused tarwitused kõige tutwamad. Üks sündinud Sakslane ei wõi isalegi nende praegu nimetatud asjadega nii läbi kaswanud olla, olgu tema muidu tubli ja täieline mees küll. Mis Sakslane suure waewaga ja aja kuluga wiimati ära õpib ja kätte saab, see on sündinud Gesticlastele jo loomust ja kodunt kaasa antud: ta mõtleb ja kõneleb sedawiisi, kui Gesticrahwas mõtleb ja kõneleb, tema sõna ja seletamine, tema kirja sisu ja loor peab siis ka Gesticlastele enam omaue ja kohaline, enam hakaja ja mõjuja olema. Wieie peame südamest soowima, et edespidi õpetatud Gesticlased ise enam rahwale raamatuid wälja annawad ja tema kirja wara kaswatawad. Neil ei ole õigust, muide käest enam ja paremat loota.

Sedasama wiisi on ka mitmesuguste Gestic asjade uurimine sündinud Gesticlastel palju kergem kui muu rahwa liikmetel. Neil on suur jagu rahwa olemist jo noorest põlwest saadil igapäewasest nägemisest ja kuulmisest pääs. Nende jilmad ja kõrwad on senna ulatunud, kuhu ükski wõõras silm, kuhu ükski wõõras kõrwiale ei küüni. Wanad minewiku mälestused, praegused elu loud, Gestic mitmesugused kihelkondade ja külade keelemurded, kohtade üewiisid ja nende mitmesugused tähelepanemise wäärt iseadjad peawad loomulisel wiisil Gesticlastel enestel kõige paremine tutwad ja selged olema. Nemad wõiwad siis ka neist asjust kõige paremine aru anda ja tarwilist seletust teha. On neil tarwis, neid täädusi veel täiendada, siis on ka see neil kergem kui muil. Nad puuduwad, kui aga tahawad, igale poole

maal ja rahwa seas. Järelekuulamine ja juureotfimine läheb kohe korda ja saak on igakord kaunis, kui aga kuulamise ja otfimise tahtmist on. Nii on iseenest nii loomuline ja äramõistetaw, et meil tema pärast sugugi pikemalt tarwis ei ole sulge waemata ja tinti raisata, kuid peame aga jälle õpetatud Gestlasi südamest waluma, ka täadmise põllul Gesti asju enam murida, kui neilt senni sündinud.

Et koolitatud Gestlased ka pärast koolitamist Gestirahwa liikmeteks jääwad, seda nõuab ka muidu meie elu igapidi. Iga haritud rahwas on üks elaw mitmeliikmeline olemine, mis üksi siis täieste ja terveste elada ja tööd teha wõib, kui temal kõik tarwilised liikmed küljes ja need kõik ühe üleüldise jäduse järele liiguwad. Nii sugused rahwa liikmed on tema mitmesugused seisused ja ammetid, mis kõik oma wiisi ausad ja elamiseks tarwilised. Kaswawad need liikmed rahwast wälja, aga saawad temast lahutatud, nagu maha lõigatud, siis peab see kahjuline olema. Rahwas on siis ühe looma sarnane, kellel pää, käed ja jalad maha wõetakse, keha üksi jääb. Iseenesest wõime mõista, et niisugune elu waewaline ja puuduline on. Liikmed on jo üksteisele ja kehale abiks ja toeks loodud. Üks awitab kõiki ja kõik üht ja loomulised liikmed on igakord kõige paremad. On ihul kõik tarwilised liikmed olemas, terwed ja täielised, siis on ka elu terve ja täieline, töö jõuis ja mõnus, kõik olemine rõõmus ja lõbus. Gestirahwal on senni üksainus seisus olnud, talurahwa seisus, ja põlluharimine on tema pää töö olnud. Kes sest seisusest lahkus, lahkus ka rahwast. See ei tohi edespidi enam nii olla, kui tõeste edasi ja haritud rahwaks saada tahame. Oppigu Gestlased mis pääle tahes, wõtku nemad ammetid mis sugust tahes, asjugu nemad mis sugusesse seisusse tahes, nemad peawad südamega igal ajal Gestlasteks jääma, nemad peawad tundma ja täadma, et nad Gestirahwa liikmed on.

Armastuses ja ühenduses oma wendadega elagu nemad aufaste ja tehku tööd tubliste. See on meie kohus ja kohust peame täitma.

Sellega, mis praegu ütlesime, ei taha meie muile meie hulgas ja naabruses kuldagi wiisi ei liiga teha ega neid põlata. Meie ainus tahtmine ja püüdmine on üksi see, omas majas ja omas peres täit korda sünnitada ja täit korda pidada. Ühe pere kord ei wõi iale teise pere kahju olla, waid on päälegi temale igapidi tuluks. Tubli naaber on igal ajal hää tugi. Meie piirimehed on Wenelased ja Lätlased, meie kõige ligimad naabrid igapäewases elus Sakslased. Nende kõikidega tahame meie rahus ja armastuses elada, nõnda kui ausail riigialamail ja digil ristiinimesil sünnib.

Wastastikune rahu ja armastus — ütlesime kolmandaks — peab meie maal walitsema, kui omale elule õnne ja tööle jõudu soowime.

Rahu on üks kallis taewa and. Kus tema maad kotab, jääb kofub kõik inimeste elu ja töö kauniste. Rahupidamine on sellepärast siis ka üks heist pääkohustest, mis meile meie ristiust pääle paneb. „Kui see wõib olla, siis pidage kõige inimestega rahu, nii palju kui teie poolt sünnib,“ kirjutab apostel Paulus ristilõgudusele Roomas (Room. 12, 18.) ja Önnistegija ütleb omas mäejutluses: „Õnsad on rahunõudjad, sest neid peab Jumala lapsiks hüütama“ (Mat. 5, 9). Meid on mitu seltsi rahwast kokku elama saanud, seda enam peame kõik, wahetegemata kõik, seda kallist manitsust tähele panema ja täitma. Kus naabrid nii wäga üksteise ligi elawad, kui meil ja nii igapäewa kokku puuduwad, kui meil, jääb wõib tüli tergemine tulla kui majal, aga seda enam on igamehe kohus selle üle walwada ja ka ise nõnda elada, et rahu mitte asjata rikutud ei saa. On ta aga kuski ehk kuldagi wiisi rikutud, siis olgem igalt poolt leplikud, andkem sõbruses üksteisele kät ja tehkem riiale rutu ots. Önn selle

maale, kus riidu ristiks, arvatakse ja rahvas rahus elab. „Armastus on kõige täiusse side,“ kirjutab jälle apostel Paulus (Kol. 3, 14). Kus armastus inimesi ühendab, seal on igapidi täieline olemine: seal on pitsameelt ja kannatust, labinäitamist ja andeksandmist. Armastus ei tunne kadepust ega tee ülekohut, armastus teeb kõigele wihale ja waenule otsa. Et ka meie elu ja olu täieliseks saaks, seks on tarwis, et kõik wana wiha ja waen seisuste ja suguseltside wahel meie maal unustusse jäetaks ja uue wiha ja waenu sünnitamise eest igamees ennast hoiab. Meie püüdmine ja nõudmine olgu, igapidi laitmata olla ja auksaid elukombeid üles näidata sõnades ja tegudes. Kui pikkalt ja kui palju keegi auus ja tõeste haritud inimene on, tunnukse sest ära, kus ja kui palju temal armastust oma ligimeste wasta on. Armastus on kõige täiusse mõde.

Tahame meie haritud rahwaks saada ja õiged ristid inimesed olla, siis peame rahundudjad ja armastuse näitajad olema. Ükski rahu ja armastuse põhja pääl on inimeste elu auus ja õnneline, terve ja täieline. Küll ei ole ühelegi inimesele osaks antud, kõigiti täieliseks saada ja täieline olla, aga täiust taga nõuda ja ja temale päew-päewalt ligimale saada, seda wõime meie kõik ja seda peame meie siis ka kõik. Armastus ja rahu sünniwad inimese südames ja tulewad säält wälja. Meie kõige suurem hool olgu siis, kõigel waimuharimise töö iseäranis oma ja muude südant harida. Kõik waimuharimine on muudu poolik ast ja ükski wäljastpidine kaunistamine, kui mitte ka südant ei ei puhastata ja ka teba ei parandata. Meil wõib ma tea kui palju täadmist ja tarkust pääs olla, aga süda on toores ja kuri, siis ei maksa meie tarkus ja täadmine midagi. Kurjast ja toorest südamest ei wõi muud midagi wälja tulla kui jälle kurjad ja toored asjad. Seda teab iga auus ja õige inimene. Aga on meie mõtled

ja teod kurtjad, siis lähed meie elu hukka ja haifema, siis mädaneme elusalt, kunni meid kui risu jalust kasti-
taks. Sūdame harimine on iga waimuharimise põhi
ja pääasi. Seda nõudku ka Cestirahwas iseäralise
hoolega taga.

Et Cestirahwast loomulisel wiisil edasi tuleb ha-
rida, tema oma teeli, on meie arust selge asi. Et meile
siis ka kõrgemaid koolisid Cesti õpetuskeelega tarwis,
on niisama selge. Kes seda ei usu, neile oleme ülemal
wasta kostnud, mis lühidelt ja rutuga wõisime. Aga
**mis pannakse Aleksandri-koolile üksikult
ja iseäranis wasta?**

Siit eks üteldakse, meil ei olewat mitte täit, nimelt
mitte Keiserlikku luba Aleksandri-kooli asutamiseks.

Pääkomiteel on see äramõistmata, kudas inimesed
niisugust juttu ajada ja uskuda wõiwad. On Aleksan-
dri-kooli asutajad — hull inimesi — koid kokku tõeste
nii rumalad ja nii tundmata ja täadmata korrapäralise
asjaajamise poolest, et nad ilma ülemate loata nii suurt
asja ette wõtawad ja nii laialt raha korjama hakkawad.
Meie ei saa mitte aru, kudas inimesed seda ütelda ja
uskuda wõiwad. Meil on täieline Keiserlik luba Alek-
sandri-kooli asutamiseks. Kes seda senni uskuda ei taht-
nud, sellele paneme siin tunnistuse siimade ette. Riigi-
walitsuse ammetlikus seitungis — mis iga päewa Pe-
terburis Weneteeli wälja tuleb ja selle nimi Правительственный Вѣстникъ, meie teeli „Wolitsuse Täada-
andja“ — seisab aastal 1869 Nr. 192 (5. Sept.)
esimese lehekülje pääl kuwendamas lehekülje jaoks järg-
mene kuulutus:

„Государь Императоръ, по всеподданнѣйшему
«докладу Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ хола-
«тайства значительнаго числа Эстовъ, объ учреж-
«деніи, въ память въ Божѣ почившаго Государя
«Императора Александра I-го, высшей для маль-
«чшковъ народной школы, съ наименованіемъ оной

«Александровскою, и объ открытіи на сей пред-
«метъ по Имперіи подписки для сбора доброволь-
«ныхъ приношеній, въ 14-й день минувшаго августа,
«Всемилостивѣйше на сіе соизволилъ.»

„Денежныя пожертвованія на означенный пред-
«метъ принимаются въ Департаментъ Общихъ Дѣлъ
«Министерства Внутреннихъ Дѣлъ, у Чернышева
«моста.»

See on Eestikeeli:

„Keisri Herra on, pärast kõigealimat ettepanemist
„Sisimeste Asjade Ministri läbi, tähtsa hulga Eestlaste
„palve pääle, ühe kõrgema poislaste rahwakooli asuta-
„mise pärast, Sumalas hingawa Keisri Herra Alek-
„sandri I-se mälestuseks, nii et sedasinaast kooli Aleksan-
„dri-kooliks nimetatakse, ja priitahliku annete forjamise
„pärast selle tarbeks kõiges Riigis, 14mal mööda lä-
„nud Augusti kuu päewal kõige armulikumolt seks loa
„annud.“

„Raha ohwrid tähendatud asja tarbeks mõdetakse
„wasta Sisimeste Asjade Ministeriumi Üleüldiste As-
„jade Departemangus Tshernüshewi silla ligi.“

Seesinane kuulutus on pea nendesama sõnadega ka
Lüüwimaa kubermangu seitungis 1869, Nr. 112 Wene
ja Saksia keeli leida ja wõib igamees teda säält ise lu-
geda; kubermangu seitung tuleb jo iga walda. Tallinna
maa kubermangu seitung ei ole meil praegu mitte kätte-
saadam, aga meie wõime selle pääle julge olla, et kuu-
lutus Aleksandri-kooli pärast ka säält trüffi on pandud.

Kõis seks on üteldud, et meie ettewõtmine küll üle-
üldse kiinitatud, aga meie kooli plaan wõi programm
kiinitamata. Nimelt olla see kahewaheline, et ja kas
õpetus Aleksandri-koolis Eestikeeli wõib antud saada.

Selle pääle kostame: Sgal asjal on faks iseäralist
pääomadust, suurus ja nägu; nii ka Aleksandri-koolil.
Suuruse poolest on meie kool kiinitamata, sest meie ei
tea isegi täieste ja selgeste ette ära ütelda, kui suur ta

saab olema. Aleksandri-kooli suurus saab selle järele olema, kui palju raha meie kogu jõuame korjata. Kui asutajad oma plaaniga ülemate ette astusivad, küsiti pea, kui palju raha meil loota on kooli asutamiseks. Arusaadaval viisil ei võinud meie selle küsimise päale täit ja selget summat ette üles anda. Sellepärast pidi ka kooli suurus kinnitamata jääma, sest see on rahast niisama lahutamata kui taaler maad saast viieskümnest rublast ehk mõnest tõisest summast. Saab meil ükskord tarviline summa koos olema, siis saame, nõnda kui ette kirjutatud, ülematele asja uuest ette panema ja saab siis ka Aleksandri-kooli suurus kinnitatama. Mis nägu wõi tarwa kool saab olema, see on jo nüüd kinnitatud: nimelt on meile selge sõnaga, mustaga walge pääle kirjutatud, see täadmine ja kindel põhi tulnud, et meie omas koolis keelamata Eesti keeli õpetada wõime. Ühes kirjas, mis Koolide Ministeriumist wälja tulnud (21. Juunil aastal 1869 Nr. 6108) ja Sisimeste Asjade Ministeriumi läbi ka Aleksandri-kooli asutajatele täada antud, on muu asjade ja arutuste seas ka nõnda lugeda:

«Я (see on: Koolide Ministeriumi ülem) считаю «не излишнимъ, — по поводу заявленія учредителей школы, что намѣреніе ихъ и программа школы «будто бы поняты начальствомъ въ томъ смыслѣ, «что все школьное преподаваніе должно про- «исходить на русскомъ языкѣ —, объяснить, «что Министерство Народнаго Просвѣщенія не имѣло «въ виду вводить въ упомянутую школу Эстовъ «преподаваніе на иномъ языкѣ кромѣ Эстонскаго. «Но во всякомъ случаѣ считаетъ нужнымъ, «кромя уроковъ Эстонскаго и Русскаго язы- «ковъ преподавать на послѣднемъ языкѣ И- «сторію и географію Россіи. Это признается «нужнымъ и полезнымъ потому, что на иномъ языкѣ «нѣтъ хорошихъ учебниковъ по этой части, а на «русскомъ не только есть, но и будутъ они по-

«степенно совершенствоваться, такъ какъ состави-
«телей такихъ учебниковъ на русскомъ языкѣ много
«и число ихъ постепенно растетъ.»

See on Eesti keeli:

„Mina (see on: Koolide Ministeriumi ülem) arvan
„mitte üle aru olevat, — sellepärast et kooli asutajad
„ütelnud on, nende ettevõtmine ja kooli programmi olla
„valitsuse poolest sedawiisi mõistetud, et kõik kooli
„õpetus Venekeeli peab antama, —, tunnis-
„tada, et Koolide Ministeriumi tahtmine mitte ei olnud,
„Eestlaste nimetatud koolis muud keelt õpetuskeeleks teha
„kui Eesti keelt. Aga tema (see on: Koolide Ministe-
„rium) arwab igaford tarviliseks, pääle Eesti-
„ja Venekeele õpetustundide Weneriigi histo-
„riat ja geograhwiat Venekeeli õpetada. See
„tuntakse tarwiline ja tululine olevat sellepärast, et muu
„keeli selle õpetuse tarbeks mitte häid õpetusraamatuid
„ei ole, aga Venekeeli neid küll on ja nemad edespidi
„aegamööda veel paremaks saavad minema, sest et nii-
„suguste raamatute kirjutajaid Venekeeli palju on ja nende
„aru veel aegamööda kasvab.“

Teraw lugeja saab, seda mis üleval seisab lugedes,
kohe aru, et ehitaja ka Aleksandri-kooli asutajate hulgas
jut oli tõusnud, kui nõuaks Koolide Ministerium, et
Aleksandri-koolis kõik õpetus Venekeeli peab antud saama.
Selle pääle andsiwad asutajad ülematele ühe isäralise
kirja sisse ja saiwad nimelt ja täieste see otsuse, mis
ülemal seisab. Õpetuskeel saab Aleksandri-koolis üle-
üldse Eesti keel olema, muud kui Weneriigi geograhwia,
historia ja Venekeele õpetamine peab Venekeeli sündi-
ma; Venekeele õpetamine, iseenesestki mõista, sedawiisi,
et teda õpetates ühtlasi ka Eesti keelt tarwitatakse, kus
ja kudas seda tarwis; nõnda tuleb see mõista, kui Mi-
nisteriumi kirjas ülemal ühel puhul Eesti ja Venekeele
õpetustundidest räägitakse.

Selle järele ei nõua Koolide Ministerium meie käest karmu väärt ei enam ei vähem, kui kõrgema Saksa koolide käest meie maal. Ka sääl peavad tähendatud kolm õpetusasja Venemaal õpetatama; muu õpetus on Saksa keeli, nõnda kui Aleksandri-koolis see Gesticeli saab olema. Üleüldse on Aleksandri-kool õiguste ja kohuste poolest igapidi meie kõrgema Saksa koolide arus; mis neile Riigi walitsuse poolest sääduseks tehtud, see maksab ka meie koolile. Iseäralisi kitsandusi ja kartusi Aleksandri-koolil ei ole, ei saa ka olema, nõnda kui mõned on arwanud. Saab Koolide Ministerium koolide säädusi parandama ehk kudagi wiisi muutu, siis saab see ühte wiisi meisse ja Saksa koolidesse puutuma, wähetegemata. Kes meie Aleksandri-kooli iseäralise jaaku säab ja tema kohta iseäralisi raskeid nõudmisi kardab, mis muil tema jarnastel koolidel ei ole, see eksib. Meie saame kohuste ja õiguste poolest igapidi muidega ühes sugused olema. Kes tõisiti kõneseb, ajab tühja juttu.

Kolmandaks on mõned ütelnud, Aleksandri-kool olla Saksa waimuharimisele wasta. Sellepärast ei wõiwat ükski mõistlik inimene teda hääks kiita ega awitada.

Meie ei tea täieste, mis igas paigas selle wasta panemisega tähendatakse.

Tähendab ta nii palju, et meie kadedad oleme ja Sakslastele mitte täit waimuharimist ei soowi, teda nagu kitsandada, lühendada ehk madalamasse rõhuda tahame, et Sakslased koolitamata ja rumalaks jääsiwad, siis on see otse pöörane ja hull jut. Aleksandri-kooli asutajatel ei ole niisugust mõtet unesti meele tulnud, weel vähem wõiwad nemad ilmsi seda kurja omas südames kanda. Nemad on niisamati ristiiinimesed kui Sakslasedki ja teawad väga hästi, et ükskord üteldud on (Mat. 7, 12): „Kõik mis teie iale tahate, et inimesed teile peawad tegema, nõndasamati tehke ka teie neile.“ Soowime meie enestele häid koolisid, siis ei wõi meie muile halvemaid tahta. Ei! Aleksandri-kool on kõigest kadeduse

patust koani puhas. Tä ei taha, ei wõi, ei saa ka tudagi wiisi Sakslaste koolidele ja waimuharimisele wasta olema. Peaks mõni tõeSte nii rumal olema — mis meie suugri ei usu — et ta seda loodab, siis wõib iga mõistlik iseenesest ära mõista, et Sakslased ommei mitte nii rumalad ei saa olema. Neil on tundmist ja tahtmist, jõudu ja mõistust küll, oma koolide eest hoolt kanda ja neid assaminemise eest hoida. Tähendab ülemane ütlemine seda, et Aleksandri kooli asutajad Saksa waimutrarast, kirjodest ja keelest midagi lugu ei pea, siis ei ole see ka tõsi. Meie teame wäga häste, et Saksa keel Europas ja Ameerikas tähtis keel on, et Sakslaste kirja wara niihäste aru ja rele suur kui ta iseäranis tubli ja tuumakas on ja et meie üleüldse Sakslastest ja Saksa moalt palju hääd õppida wõime. Meie olemme senni Saksa waimutööst suurt kasu tunnud, kuidas wõime meie siis teda edespidi põlota. Kui meie Gestlastele oma keeli koolisid soowime, siis ei põlga meie sellega ei Sakslaste ega muu rahwa waimuharimist, waid tahame üksi oma rahwa koolitamist parema korra pääle jääda. Meie tahame iga rahwa käest tönuga seda wastu wõtta ja omaks waimuharimiseks tarwitada, mis neil hää ja kaunis ja ka meile tulus ja tarwiline. Meie tahame seda seemet loomulisel wiisil oma maa pinda külwada ja neid taimi oma aeda istutada, et wili meile kohaline kaswaks ja wiljast kõik osa saatsiwad. Riisugune waimuharimise seemne lainamine ei ole ülekohus ega ime. Igal ajal on üks rahwas tõise läest teda toonud ja toob nüüdgi. Roomlased saidwad teda Kreekamoalt, Roomast ja Kreekast ühtlasi tõiwad teda mitu aega Sakslased, Inglise, Prantslased ja muud Europlased. Weel nüüdgi sagedaste sõidetakse igalt maalt senna ja õpiwad haritud inimesed hoolega Ladina ja Kreeka keelt. Waimu wara ja harimine on üks üleüldine asi, mis kõikide päralt on, olgu tema kus tahes efitka ilma tul-

nud. Mis üks rahvas välja arvanud, ära katsunud, läbi mõtelnud, hää leidnud ja tarviliseks tunnistanud, see saab ka teisele rahvale osaks, ta kukub temale kui walmis wili sülle, ilma et tal tarwis oleks, kõik tööd jälle uuesti ette wõtta ja kõik waewa ka omal maal jälle ära näha. Sedawiisi awitab üks rahvas teist ja üksi sedawiisi ühendatud jõuga astub inimese sou elu ja harimine jõudfaste edasi. Kes täielisest waimuharimisest ja elukorrast osa tahab saada, ei wõi iale üksi oma käe pääle jääda, ta ei wõi omale elotusele walli nagu Hiina müüri ette teha, et ta ise välja ja muud sisse ei pääse. Kes ennast sedawiisi muist lahutab ja oma jõudu arwab täieste elada wõiwat, see eksib wäga ja on ise oma õnne waenlane. Ei! meie ei põlga mingisugust waimuharimist. Mida täielisem seda armsam ja kallim tema meile, seda enam saame meie temast lugu pidama ja teda tarvitama. Meie ainus püüdmine on see, et ka Eesti waimuharimine jõuus ja kindel, üleüldine ja sisetungija oleks. Meie ainus soowimine on, et kõik kaunis waimu wara tõeste ka meie omaks, ka meie wereks ja meie lihaks saaks. See on üksi õpetuse läbi emakeeli täieste wõimalik ja sellepärast soowime meie enestele Aleksandri-kooli.

Tähendab ülewane ütlemine wiimseks seda, et meie Gestlaste Saksaks saamisele ja Saksaks tükkimisele wasta oleme, siis on see täieste õige. Meie arust ei too see Gestirahwale kasu, waid kahju. Ta riisub rahwast tema kõige poremad pojad, sünnitab poolharitud inimesi hulga kaupa ja jätab rahwa wana paika. Mis meil saksastamisele pikemalt wasta oli panda, oleme ülemal juba ära arutanud ja palume lugejat, seda siin meele tuletada. Teeb ta seda, siis peab ta tunnistama, et meie wastapanemine mitte asjata ei ole.

Meil jandaks üteldakse, et meil tarwilisi koolimeistrid ja kooliraamatuid Aleksandri-koolile ei saa olema.

Meie kostame: Kooliraamatud ei tule iale enne

wälja, kui neid tarwis. On kool asutatud ehk asu-
tamise pääl, siis muretsetakse ka tarwiliste raamatute
eest. Kool ja kooliraamatud sünniwad alati ühtlasi
ilma ja kasvawad ühes koos aegamööda suuremaks.
Raamatute pruukimine koolis, õpetates ja õppides, awal-
dab nende puudused ja wead kõige paremine üles ja
niisuguse tähelepanemise pääle kooli toas saawad siis
raamatud aegamööda igapidi parandatud ja täielisemaks
tehtud. Kool ja kooliraamatud on kassitwennad, keda
tõine tõisest mitte lahutada ei wõi. Puudub kool, siis
puuduwad ka raamatud, aga sünnib kool ilma, siis tu-
lewad ka raamatud taga järele.

Seesamasugune lugu on ka koolmeistritega. Kus
neid ei tarwitata, sääl siis ka keegi selle ammeti pääle
ennast ei walmista. Aga on auus ammet saada ja toi-
dab tema oma pidajat ausaste, siis saab ka tahtjaid pea
saama.

Igal ajal õpib praegu Tartus uniwersiteedi pääl
ka jagu noori Gestlasi ja muis koolides leiame meie
neid weel enam. Häa jagu neist saab igal ajal
koolmeistriteks. Tartu gümnaasiumi pääl üksi on wiis
koolmeistrit, kes Gestit kannust wälja kasvawad ja au-
saste oma ammetit peawad. Peaks siis Aleksandri-Koo-
lil wõimata olema, koolmeistrid saada. Meie seda ei
usi. Du aga kool asutatud ja koolmeistrite palgab täi-
elijed, siis saab mehi küllalt leitama, kes häa meelega
õpetamise ammeti oma pääle wõtawad. See on meie
arwates seda selgem, mida enam õpetatud Gestlaste hul-
gas see tundmine läbi tungib, et nende iseäraline kohus
on, oma lihaste wendade pääle mõelda ja nende wai-
muharimise eest hoolt kanda.

Kes need inimesed on, kes Aleksandri-koolis õpetama
saawad, on muidugi praegu täadmata. Meie ei ole
oma ettewõtmisega weel poolegi nii kaugele, et selle pääle
mõelda nõrkime. Tuleb aeg, küll siis ka see asi sel-
geks ja õigeks saab. Mõnel pool on juba seda ja toda

meest tähendatud ja Aleksandri-koolis ammetisse seatud. See on kõik enneaegne ja tühi jut. Minus asi, mis selle poolest selge ja kindel, on see tahtmine ja püüdmine, niisugusid mehi koolmeistriteks saada, kes waimu ja südamet poolest haritud ja muudu ammetisse kõlbamad.

Wiendaks üteldakse, et Gestikeel wälja ei anna, kõrgemaid ja sügawamaid asju õpetada. Temal puududa seks sõnu ja kõnekäändusid.

Praegu puudub Gestikeelel küll hulk sõnu ja käändusid, mis mitmesugusid täädusi õpetates hädast tarwis on. See ei ole mitte nõnda mõista, nagu oleks meie keel iseenesest ja loomust puuduline ja waene. Gestikeel on jenni üksi rahwa keel olnud ja rahwa keelel on igas paigas ja igal ajal peenikesed tääduste sõnad tundmata. Kus asja ei tunta, sääl ei wõi temal ka nime olla. See on loomuline asi. Aga haritwad õpetatud mehed keelt, siis sünniwad temale ka tarwilised tääduste sõnad pääle. Gestikeel on loomust igapidi nii täieline, et ta ennast harida lasseb ja siis osaw on iga õpetuse pääle. Altki küll ükski keel ei kaswa, sest iga kaswamine sünnib pitkamisi ja järgi mõõda, aga on kärneritel täis hool ja wirt käsi, siis hakkawad puud pea ja kaurist wilja kandma. Kudas rahwa keelest ruttu ilus ja korraline kirjakeel wälja wõib kaswada, seda wõib kes tahab Soomemaal tundma õppida. Soomlased on kahetümne kolmetümne aastaga oma keele nii ära harinud, et nad müüd oma emakeeli igasugust kooliõpetust igapidi täieste anda wõiwad ja ka annawad. Meil Gestimaal ei ole see sugugi wõimata, kui aga ise tahame ja mõistlikult tööd teeme.

Kuue ndaks on üteldud: Mis meile ühest Aleksandri-koolist saab? See on nagu üks leiwapalukene üheksale mehele. Meile peaks neid korraga mitu saama, siis mõjuks see igale poole.

Selle pääle tuleb kosta: Kes esiotsa ühega rahul ei mõista olla, see ei saa wiimati ühtki. Üks õige asi

on parem kui üks kolm puudulist. Tahaksime meie korraga mitu kõrgemat kooli asutada, siis peaksivad nemad kehvad saama; meie jõud ei lanna, liig suurt kulu korraga kanda. On üks täieste elama saanud, kül siis aega mööda ka töiste eest muretsetakse. Ka muud koolisid on meil wististe ejiotsja üksainukene olnud, üks külakool kuski ja üks kihelkonnakool kuski, aga sellepärast ei ole siiski keegi neid asutates arwanud ja ütelnud: mis meie ühest külakoolist, ühest kihelkonnakoolist saab? Jäägu tema tegemata. Oleks minewal aastasaal meil nõnda üteldud, siis oleksime meie tänini ilma iga koolita.

Ei! Meie hakkame ühega pääle ja ehitame enestele ejiotsja ühe aga tubli Aleksandri-kooli. Kõigile maakondadele ei ja ta kül ühtwiisi ligi olema, see on wõimata, aga nii saab tema wististe paigutatama, et ta igalt poolt ilma iseäralise suure waewata kätte wõib saada. Lootuse järele saab pääkomitee pea ühes mõne muu Aleksandri-kooli sõbraga meie kooli tulewase koha üle nõu pidama ja otsust tegema. Küll siis igamees õigel ajal tääda saab, kuhu meie priiuse mälestuse sammas ülesse seatakse. Senni ärgu lastu keegi sellepärast, et tähendatud otsus tegemata, omal südamel Aleksandri-kooli wasta külmaks minna ja ütelda: Jumal teab, kuhu ärde ta saab! Ega meie lapsed sinna ulata ega mahu! Wõib ligikaugelistele kaunis ja hääd küll olla! Mis meile temast saab? Ei, wend! Nõnda ei pea sina mitte kõnelema, Aleksandri-kool puubub igale Gestlasele ühtwiisi. Meie oleme kõik ühtwiisi orjad olnud, aga ka kõik ühtwiisi wabaks saanud, ja peame siis ühtwiisi ka wabadust mälestama ja meeles pidama. Kes seda ei tee, tunnistab, et ta priiusest lugu pidada ei mõista, ja oleks niisugusele õigem, ori olla. Pääle selle, on üks kool kuhugi ühendatud jõuuga ja kõikide abiga saanud, siis wõime kindlaste loota, et kui tõise paika tõist kõrgemat kooli ehitatakse, ka muud ja kaugemad naabrid appi

lähewad. Niisugust wastastikku abi peame meie kui ristiinemised ja haritud rahwas ükstõisele näitama. Üksi ühendus teeb kõwaks. Seda teawad mitmed elajadki ära, ja lööwad, kus suuremat jõudu tarwis, ruttu ja igal ajal ühte parki. Peakime meie, kes inimised oleme, tõisiti tegema? Cesti rahwale saab Aleksandri-kool waidlemata kasu tooma; aga kosub teha, on tema tugew, siis tunnewad ka üksikud liikmed aegamööda sest kasu. Kudagi wiisi saab sestinatsest koolist ka kõige laugemasse ja kõige kõrwalisemasse paika waimu walgust wälja woolama. Meie ei tohi siis kuski kihelkonnas ennast tema asutamisest lahti kiskuda ja ütelda: mis meile temast saab!

Seitsmendaks on arwatud, et Aleksandri-kool suuremat õpetust ei saa andma kui kihelkonnakoolid, seepärast olla tema asutamine asjata.

Meie ei tea, kudas inimesed seda ütelda wõiwad. Aleksandri-kooli plaanis on selge sõnaga tähendatud, et seesinane kool jäält õpetust edasi ajada tahab, kuhu kihelkonna-koolid, läbistikku arwatud, seisma jääwad. Mis kihelkonna-koolides õpetatakse, see peab Aleksandri-kooli astudes wastawõetawal poisil käes ja pääs olema. Selle põhja pääle jääb Aleksandri-kool weel 4 klassi, ja need ei peaks 4 aastaga midagi pääle õpetada jõudma? Uskugu seda kes tahab, meie mitte! Peaks kihelkonna-koolide õpetus tõusma — ja seda soowime meie kõigest südamest — siis ei teela ka Aleksandri-kooli keegi, ka oma õpetus-plaani kõrgemale truuwida. Arwamine, et meie asutataw kool ja kihelkonna-koolid ühesugused tahawad olla, on wististe sest tulnud, et suurt jagu jo kihelkonna-koolis neidsammo asju õpetatakse, mis Aleksandri-kooli plaanis seisawad. Aga iga mõistlik teab, et ühest ja sestsamast asjast wäga mitmetwiisi seletust wõib teha, lühemal ja pikemal, alamal ja kõrgemal wiisil. Seda õpetatakse lapsele lapse wiisi, mehele mehe wiisi. Kes üksi nime pääle

waatab, see wõib sellesamasuguse õigusega ütelda, et uniwersiteet enam ei õpeta, kui külakoolid, sest mõlemate plaanis seisab mitu ühesugust õpetusasja nime poolest. Ei! Üks nimi wõib mitmel asjal olla, kes oma laiuuse ja pikkuse, kõrguse ja sügawuse poolest omemeti ühed ei ole.

Rahetsandaks on üteldud, et Aleksandri-kooli plaanis üks pettuse paragrahv olla. Meie olenne kes plaanis § 4 kuulutanud, et Aleksandri-kooli õppijad õppimise ajal kõik nekrudiloosi alt lahti on, koolist lahkudes üksi need, kes iseäranis tubli lõpetuseksami teewad. See ei wõiwat nii olla ja meie petwat meelega inimesi.

Selle pääle kostame: Senni oli ülemail koolidel see eesõigus, mis § 4 tähendab. Teda palusime meie ka omale Aleksandri-koolile. See sündis jo siis ja sel ajal, kui wäeteenistuse sääduste muutmisest meie maal weel midagi kuulda ei olnud. Plaan tuli üleimate käest tagasi, ja meie § 4 oli temasse seisma jäetud. Oma plaani trüki läbi ilmutates, ei wõinud meie pärast üleimate läbiwaatamist teda ei lühendada ei pikendada, ei juure lisata ei maha jätta. Ta pidi jääma nõnda, kuida ta Aleksandri-kooli kuulutuses trükitud seisab. See ei ole kellegi pettus. Tahab riigiwalitsus tõisi wäeteenistuse-säädusi teha, arwab tema nimelt õige olewat, et igamees soldatiks peab minema, siis on isenehestki mõista, et need muutused ka Aleksandri-kooli plaani sellepoolest muudawad. Mis muile paras, saab ka meile õige olema.

Ühetskandaks wõiksime meie weel ühest ja teisest asjast arutust teha, aga aeg ja koht ei kanna seda jüin teha. Meie peame seekord lõpetama. Mis iale Aleksandri-kooli hääks tarwis teha, saawad tema sõbrad aegamööda ausaste ja täieste tegema.

Mis meie omas praeguses esimeses aruandes ülemaal kirjutanud, sellega ei ole meie ühtki inimest rahan-

dada tahtnud, waid üksi püüdnud, mitmesugusid mõtteid arutada, waieldawaid asju seletada ja kahtlast meelt Aleksandri-kooli kohta kautada. Pääkomitee loodab, et tema aruanne ja arutus mitte räästa alla ei wisata ja unustusse ei jäeta, waid alale hoielakse ja meeles peetakse. Aleksandri-kool on tüf Gestrirahwa tööd, jagu tema lihast ja werest, osa tema higist ja waewast, sest ei wõi ükski isamaa armastaja ja õige rahwa liige külmalts ja tuimalts mööda minna. Üksi peab tema südant armastusele äratama ja kät andmisele awama. Andku seda Jumal!

(See sinane aruanne läib raha korjamise hõlmatusest kuni wiimseni Oktobri kuu päewani 1872.)

J. Hurt,

Aleksandri-kooli pääkomitee präsidend.

